శ్రీరస్తు.

హనుమద్రామసంగ్రామము

(ఏడంకముల నాటకము.)

గ్రంధకర్త:

డి. లక్ష్మీనరశింహ్వాంగారు.

పబ్లిషర్:

కొండపల్లి వీరవెంకయ్య,

శ్రీ సత్యనారాయణ బుక్కు డిపో,

రాజమహేంద్రవరము.

మొదటికూర్పు 2000 ప్రతులు.

శ్రీరామాప్రెస్ నందు ముద్రింపబడియె,

రాజమహేంద్రవరము.

1931.

 [వెల 0—12—0.

హనుమద్రామసంగ్రామము

అను

శ్రీ రామాంజనేయ యుద్ధము

(ఏడంకముల నాటకము.)

గ్రంథకర్త

శ్రీయుత డి. లక్ష్మినరసింహము.

ప్రకాశకః

కొండపల్లి వీరవెంకయ్య,

శ్రీసత్యనారాయణ బుక్కుడిపో, రాజమండ్రి.

మొదటికూర్పు 2000 ప్రతులు.

రాజమహేంద్రవరమున

శ్రీరామాప్రెస్సునందు ముద్రింపబడియె.

1931

[వెల 0—12—0

పాత్రలు.

పురుషులు

1 శ్రీరాముఁడు

2 లక్ష్మణుఁడు

3 భరతుఁడు

4 శత్రుఘ్నుఁడు

5 విశ్వామిత్రుఁడు

6 వసిష్ఠుఁడు

7 దూర్వాసుఁడు

8 నారదుఁడు

9 విభీషణుఁడు

10 కుశుఁడు

11 లవుఁడు

12 ఆంజనేయుఁడు

13 సుగ్రీవుఁడు

14 జాంబవంతుఁడు

15 అంగదుఁడు

16 సుషేణుఁడు

17 యయాతి

18 విశారదుఁడు

19 శంకరుఁడు

20 సేవకుఁడు

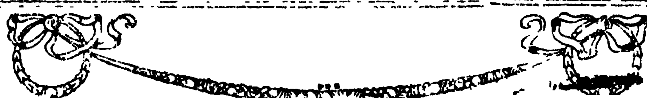
స్త్రీలు

1 సీత

2 శాంతిమతి

హనుమద్రామసంగ్రామము

ప్రథమాంకము

స్థలము సరయూనది తీరము.

(విశ్వామిత్ర) వసిష్ఠ దూర్వాసులు సమావేశమైయ[redacted]ండు ప్రదేశము.)

నార—(స్వ) కటకటా! నేను యేముహూర్తమున లేచితినోకాని ఎన్ని రాజ్యములు తిరిగినను సరియైన కలహము లభింపక పోయెను. విరామము లేకుండ దిరుగుటచే పాదములరగిపోయినవి. ఆసర్వేశ్వరునకు జాలిగల్గి యిచ్చటనైన కలహము ప్రాప్తింపఁజేయడా?

గీ. అఖిలజీవచయము । కాధారభూతుఁడై
కష్టసుఖములెల్ల । గరుణనరసి
భోజనాదులిచ్చి । పోషించు దేవుఁడే
కలహభుక్తినొసఁగి । గాచునన్న.

"కష్టేఫలీ" యను నీతివాక్యము వ్యర్థమెట్లగును? చూచెదనుగాక. ఈ మునిజన ప్రదేశముననైన కలహాసనము లభింపకుండునా? అదిగో విశ్వామిత్రుడచటనే ఆసీనుఁడైయున్నవాఁడు యిప్పుడు నేనాతని ప్రక్కఁగూర్చొని వీరిలోవీరికెటులైనను పోరాటముఁగల్పించి నాపొట్ట బాధ చల్లార్చుకొనెదను గాక!

(విశ్వామిత్రుని సన్నిధికేగి ఆసీనుఁడగుచున్నాఁడు.)

యయా—(ప్రవేశించును.)

సీ. గగనమార్గమునుబోవు । ఖగసమూహంబెల్ల
యతి దాహమైనోరు । లావురింప
రహివృక్షజాల ప । త్రములెల్ల పసఁదూలి
ఒరిగి యాసహ్యమై । యొప్పుచుండ
పొలము సేద్యముఁజేయు । హాలికులెల్లరు ఘన
వృక్షనీడలఁజేర । వెతకులాఁడ
మృగచయంబెల్ల వి । హగము మానిమిగుల
నాయాసపడిఘోలు । మనుచునుండ

గీ. పృథ్విపర్వతజాలముల్ । వేఁడిగ్రక్క-
చెంతగల పైరులనుమాఁడ । జేయుచుండ
భీకరదవాగ్ని యట్లునీ । లోకమెల్ల
నావరించెను ఘోర మ । ధ్యాహ్నధాటి.

అబ్బా! ఈవేటకతంబున సంభవించెడి శ్రమయటులుండ, నీవడగాడ్పు పైని శిరస్సు, క్రిందపాదములను మంటజేయుచున్నదిగదా! ఎంతశ్రమ? యెంతశ్రమ? ఈ సరయూనది తీరమునంబైన చల్లని పిల్లవాయువు గ్రోలి ఆయాశ విముఖుఁడ నయ్యెదగాత! (మునిజనులనుఁజూచి) ఓహో! ఈ సరయూనది తీరమున వసిష్ఠాది మునికుంజరులెల్లరు రామనామజప విదారులైయుండుట నేధన్యుడనైతిని. ఆహా! నానేత్రద్వయము ఎంత పుణ్యముఁజేసుకొనెనోగదా! ఇదెనాకు ఎదురుగనున్న వసిష్టమునిపుంగ వునకు నాభక్తిపూర్వక వందనశతంబులాచరించి పవిత్రుడ నయ్యెదను గాక! (వసిష్టునిఁజేరి)

గీ. ప్రణుతిశతములు యోఘన । మౌనిసింహ
మా! వసిష్ఠాభిధేయ స । ద్భక్తినీకు

(ప్రణయమిల్లుచున్నాఁడు.)

వసి—సంతతమభీష్టఫలప్రాప్తి । సంతుశస్తు
పృథ్వీదీర్ఘాయువైశ్వర్య । వృద్ధిరస్తు.

(దీవించుచున్నాఁడు.)

యయాతిప్రభుసింహమా! నీకు శుభంబగుఁగాత! నేఁడు నీవీసరయూ నదితీరమున కేలవచ్చితివో కారణమెద్దియైనగలదేని వచింపుము.

యయా—మహాత్మా! మృగవేటకతంబున మిగుల నాయాస పడి నేనీసరయూనదిని సమీపించి తావక సందర్శనమున ధన్యుఁడ నైతిని. (విశ్వామిత్రునిగాంచి) ఓహో! సూర్యవంశాగ్రగణ్యుఁడైన శ్రీరామమూర్తి శస్త్రగురువరేణ్యులుఁగూడ నిచటనేయుండిరా? ధన్యుఁడ ధన్యుఁడ. (విశ్వామిత్రుని సమీపించును.)

నార—(స్వ) సహ్వా! కలహమార్గమునకుఁ బ్రథమసోపానము తయారు కావచ్చినది. సర్వజీవరాసులను సృష్టించిన సర్వేశ్వరుఁడు భోజనముపెట్టక మిన్నకుండునా? ఈసమయమున నూరకొనుట శ్రేయోదాయకముగాదు. మెల్లగా నీ విశ్వామిత్రున కాగ్రహ మాపాదించెదనుగాక! (విశ్వామిత్రుని చెవిలో) విశ్వామిత్రా! ఆయయాతిగర్వము గాంచితివా? ఆప్రభుసింహాని వృత్తనవీక్షించితివా?

విశ్వా—ఆ నారదా! సర్వమును గాంచితిని. నీవేమో ఆహను వును ప్రభుసింహరాజముని బలాగొల సజ నావద్ద బొగడుచుంటివా? నీ కన్నులయెదుటనే ఆమగాన్నసి గర్వముచుండి ఎట్లు విముక్తునిగాలిం చెదనో చూచుచుండుము. (కంఠ్ఠైర్యజేసి యయాతిని పరీక్షించును.)

యయా—ఆహా! నేడెంత సుదినము. మహామునీశ్వరులను గాంచుభాగ్యము గల్గినది. (విశ్వామిత్రునిజేరి)

గీ. శతనమస్కార ఘనపుష్ప । సములొనర్తు
నెలమిగాధేయ పరమ ము । నీంద్రనీకు

(నమస్కరించుచున్నాఁడు)

విశ్వా—(ఆగ్రహముతో)

ఔర ! చండాల ! గురుద్రోహి ! । యోరపాపి
పరగ యిదెనా పదాఘాత । ప్రాప్తిరస్తు.

(పాదముతోఁ దన్నుచున్నాఁడు)

యయా—హా ! విశ్వామిత్రా ! ఇదేమి ఘోరకార్యమయా స్వామీ ! నిష్కారణ కోపాగ్నిని రగుల్పుకొని మీశిష్యవర్గ శ్రేష్ఠుని నన్ను నేడిట్లు దూషణభాషణములాడి తావక కఠినపదాఘాత ఛవి చూపించుటకు నే సల్పిన యపచారమేమి?

మ. అపరాధంబదియేమి సల్పితినయా । యత్యంత సద్భక్తి నీ
దు పదాబ్జంబుల కేనమః శతము । లత్యుత్సాహమై సల్పగా
నుపలక్షింపక వేగ మీకరణి । గోపోద్దీప్తచిత్తుండవై
కృపసుంతైనను లేక నేడిటుల । నికృష్టుండవై దన్నితే.

విశ్వా—గురుద్రోహీ ! సకలమునిజన సమావేశస్థానమున నన్ను నిర్భయంబున నవమానపర్చి నిష్కారణమని వాగుచుంటివా?

గీ. ఇనకులాన్వయుడై సరా । మునకు, శస్త్ర
గురుడనై, సర్వమునిజన । కుంజర ఘను
డనగుచు, భువి నేనుండ, మూ । ఢామదీయ
వైరి కే ప్రణమిల్లితీ । వౌర క్రూర!

వసి—(స్వ) ఆహా! ఈదురాత్ముండు నిష్కారణముగ, యయాతి ప్రభుసింహుని దూషింపుచున్నాఁడే ?

దూర్వా—వసిష్ఠా ! పాపము, ఆరాజసింహుఁడు ద్రోలుత నీకు నమస్కరించెనను నెపమున విశ్వామిత్రుఁడెట్లు నిందింపుచున్నాడో కంటివా?

నార—(స్వ) ఈవసిష్ఠవిశ్వామిత్రులకు కొంతకలహముఁ గల్పించి యానందించెదనుగాక ! (విశ్వామిత్రుని చెవిలో) గాధేయా! సకలము

నిజన సమావేశస్థలమునకు నాకే ప్రణమిల్లెనని, వసిష్ఠుడెట్లు ప్రమోదమనస్కుండై నాఁడో చూడుము. ఇక్ష్వాకుల ఘనుండైన శ్రీరామచంద్రమూర్తికినీవు అస్త్రగురూత్తముఁడవుగదా! నీకేల ఆయయాత్రప్రథమ పూజనమస్కార మర్పింప కుండెను? ఇదియంతయుఁజూడ వసిష్ఠునిమాయోపాయతంత్రమనియె నాకుఁ దోచుచున్నది.

విశ్వా—(తలపంకించుచున్నాఁడు)

యమా—మహాత్మా! ప్రథమముననిన్నుఁ గానక వసిష్ఠముని కుంజమునకే ప్రణమిల్లితిని. క్షమింపుముస్వామీ!

(పాదములంబట్టుచున్నాఁడు)

విశ్వా—(కోపముతో) దురాత్మా! నిన్ను యీవిశ్వామిత్రుఁడా క్షమించువాఁడు.

చ. ఘనముచులే మదాగ్రహ । మకారణమే యని నింద జేసినన్
జనపతులగ్గి నీదరుపు । సంగరమే యొనరింపఁబూనినన్
యిన శశిమూర్తులాది । ఘనులే ననుఁజంపగ నట్టెవచ్చినన్
వినరయమాతి! దుర్మతి! । శపింపక వీఁడను నిన్ను భూస్థలిన్.

(నీళ్ళను మంత్రింపుచు) ఇదె నాభీకరశాపాగ్నికి భస్మరాసివికమ్ము. హారిఓమ్ హ్రీంహ్రీంహూంట్ పట్ ......

నార—(చేయిఁబట్టుకొని) ఆ! ఆ! విశ్వామిత్రా! ఆగుఁమాగుము. రారాజునకు శాపంబొసంగుటయా నీపౌరుషము. కాదుకాదు దూరమాలోచింపుము.

యమా—(నారదునికాళ్ళపైఁబడి) నారదమునీంద్రా! రక్షింపుము రక్షింపుము. నిర్హేతుకముగ విశ్వామిత్రముని పుంగవుడు నన్ను శపించుచున్నాఁడు.

నార—ఓయీ! నీజీవనాటకము శుభప్రదముగ నెగట్టెక్కును గాక! నీకు భయములేదు.

విశ్వా—నారదా! మహాముని జనసమావేశ ప్రదేశమున నన్ను మహోపమానముఁ జేసిన యయాతి పశువును చటాగ్రతిగ శపింపక మిన్నకుందునే?

యయా—విశ్వామిత్రా! అపరాధము క్షమింపుము.

గీ. కలితజరవశిష్ఠమునినే । దొలుతఁగాంచి
యతులభక్తి నమస్కార । మంటి దేవ!
పిదప తావక సందర్శ । మొదవపూర్ణ
సంభ్రమముఁ బ్రణమిల్లితి । స్వామినీకు.

మహాత్మా! ఇంతకంటె యన్యదా నేనేమియు నపచారము సల్పి యెఱుంగను. తొలుత వసిష్ఠునకే నమస్కరించితినని నీవిట్లు ఆగ్రహాయత్తచిత్తుండవై శాపంబొసంగిన నేను యేమగువాఁడను. కోపము శాంతించి నన్ను రక్షింపుము.

విశ్వా—చండాలా! నిన్ను తప్పక శపించువాఁడను. నారదా! ఈసమయమున నష్టుతెఁగులకుము. ఈనరాత్ముఁడు తొలుత నేదురాత్ముఁనకు పూజించెనో? ఆవృద్ధపశువు నన్నేమిసేయునో వీక్షింతునుగాక!

వసి—ఔరా! విశ్వామిత్రా! నిర్హేతుకముఁగ నాతో కలహమునకుఁ జీకొనుచుంటివా? పుట్టుకతోనున్న నీచండాలబుద్ధిని త్యజింపఁ జాలకుంటివిఁగద!

నార—(స్వ) నెమ్మదిగ కలహాగ్ని రగులుచున్నది. ఈసమయమున నేను తటస్థముగ నూరకొనుటయె ప్రధానము.

విశ్వా—ఓరీ! దుష్ట! వసిష్ఠా! ఏమనివాగుచుంటివి. సకలమునిజన సమావేశస్థానమున యయాతిప్రభుసింహుఁడు తొలుత నాకే పూజించెనను గర్వాతిశయమున నిర్హేతుకముగ నిట్లు రాజుదరుపు పూనుకొనివచ్చుచుంటివా? అవును. పాపి పాపాత్మునకు ప్రణమిల్లును కాని పుణ్యాత్మునేల పూజించును? ఇంకను లజ్జావిహీనుండవై నోరు మూసుకొనక డప్పములఁ గొట్టుచుంటివా?

వసి—ఏమీ! నీబుద్ధిహీనత వాక్యమథములకు భీతిల్లి ఈవసిష్ఠుఁడా సిగ్గుపడువాఁడు.

శా. ఔరా! సుంతయుబుద్ధిలేకిటుల । నన్యాయంబుగా భక్తుఁడౌ
రారాజున్ శపియింపనెంచినను । దుర్మార్గుండటంచు న్నిటన్
క్రూరాత్ర్రేలితె సర్వమానిజనులున్ । క్రూరుండటంచెవ్వనిన్
ధారాళంబుగ జెప్పుకొందురో సదా । ధాత్రిసల్లిన్ గాంచవేఁ

విశ్వా—అవును దుష్ట! అవును. నీయొక్క అపూర్వ సన్మార్గత్వము విదితము కానివారు ప్రపంచమునలేరనియే చెప్పవచ్చును. ఏమీ? నీదుర్మార్గత్వము యీసభాసదులెరుంగరుగదాయని హర్షించితివా? ఔరా! జరమావస్థయందున్నను నీదుష్ప్రలాపశూరత్వము మాత్రము వదలవైతివి. నోరుమూసుకొనుము.

వసి—పశువా! ప్రేలకుము. అకలుషప్రవర్తకుఁడైన యయాతిరాజును దూషించి పశుబలప్రయోగముఁజేసినదిఁగాక పైగా నీసభాస్థలమున నన్ను మారొకనుచుంటివా? ఛీ! ఛీ! సిగ్గుదెచ్చుకొని సత్ప్రవర్తకుఁడవుకమ్ము.

దూర్వా—ఓహో! ఇది చినికిచినికి గాలివానయగుచున్నదే?

విశ్వా—ఏమీ! వసిష్ఠా! నాశౌర్యప్రతాపము మనంబున గ్రహించియు గ్రహించనివానివలె ప్రేలుచుంటివా? చూఁడుము. ఈ సభాస్థలమున నీవాగ్గంకా శిథిలముగావింప జేసెదను.

నార—(స్వ) భళీ! ఇప్పుఁడుఁగదా నాకు ఆనందము. ఇంతటి నీకలహానలమున శాంతివృష్టిఁ జొరనీయక, రెండుమూఁడు సమిధలు వేసి సంతోషించెదను. (ఆలోచించి) ఆ! తెలిసినది, ఇప్పుడు విశ్వామిత్రుని శ్రీరామచంద్రుని సన్నిధికనిపి యయాతినిఁ జంపునట్లు ప్రతిజ్ఞజేయింపఁజేసి, తదుపరి కర్తవ్యమాలోచించెదనుగాక! (ప్రకాశముగ)

వసిష్ఠ విశ్వామిత్రి ఋషిపుంగవులారా! ఒక్క-యయాతిరాజు కతంబున నిష్కా-రణవైరము నేలఁ తెచ్చుకొనియెదరు? శాంతింపుఁడు శాంతింపుడు

దూర్వా—విశ్వామిత్రా! నిరంతరభగవచ్చింతనపరాధీనుడైన యయాతిప్రభుని శపింపనేల? నాదు జనశ్రేష్ఠుఁడైన వసిష్ఠుని దూర నేల? శాంతివహింపుము.

యయా—మహాత్మా! విశ్వామిత్రా!

చ. తలచి యెఱుంగనయ్య! ఘన। తాపసపుంగవమానిజంబు నే
సలలిత భక్తివందన। మొసంగితి నంతియెకాని యెన్నడీ
యిలనవమాన పర్చినను। యీశ్వరసాక్షిమహాప్రభూ వృథా
కలహాముమాని మమ్ముకృప।గావుము క్రొమెక్క-దమాసింహామా?

(పాదములఁ బడుచున్నాఁడు)

విశ్వా—ఏమీ? విశ్వామిత్రుడన సామాన్యునిగా దలంచితివా? ఈనారదాదిమునిపుంగవులె లేనియెడల నీగర్వాంధకారము మదీయ భీకరశాపాగ్ని వెలుతురుచే భస్మము సల్పియేయుందును. కాన్నిమ్ము ఇప్పుడు సహితము మించినదేమిలే? ఇదె నాఘోరప్రతిజ్ఞ నాలకింపుము. సకలమునిజన సమావేశస్థలమున నాకు మహావమానము సంఘటింపఁజేసినందులకు నీపీచమడంపఁజేయకున్న నాయిష్టదైవ సాక్షిఁగనే దపసివేషముమాని, జంధ్యముఁ దెంపి పరమచండాలునివగిది ప్రవర్తించెదనుఁగాక.

యయా—అయ్యో, విశ్వామిత్రా! ఇదేమిప్రతిజ్ఞాపరిపాలనస్వామీ? విజ్ఞాన విశారదులైన మీరు శిష్యునిపుత్రవాత్సల్యమున నరయక దారుణప్రతిజ్ఞాపరిపాలనయుక్తమే? మీపాదద్వయములవ్రాలి భక్తిపూర్వకముఁగఁ బ్రార్థించెదను. నిరపరాధిని రక్షింపుము.

విశ్వా—ఓరీ! పశువా! నిన్ను రక్షింపవలయునా? సరె నా ప్రతిజ్ఞాఫలితము కొలదికాలములో ఫలనె గాంతువు లే? నారదా! నేఁ బోయివచ్చెదను.

(నిష్క్రమించుచున్నాఁడు)

యయా—విశ్వామిత్రా! విశ్వామిత్రా! ఇదేమి ఘోరప్రతిజ్ఞాపరిపాలన వహించితివయూ శంక్రీ! హాహర మేశ్వరా! పరమేశ్వరా!

(విచారింపుచున్నాఁడు)

నార—(స్వ) తిప్పి తిప్పి ప్రాణము విసిగించి సర్వేశ్వరుఁడు మంచికలహము సంప్రాప్తింపఁ జేసెను. పుణ్యాత్ముఁడు పుట్టించి భోజనసదుపాయు మొసఁగకుండునా? విశ్వామిత్రుని చెవిలో కలహామంత్రోపదేశముఁ జేసితిని. శ్రీరామాంజనేయ సంగ్రామమునకుఁ బ్రథమాంకమున మూలభీజము నాటితిని. త్వరలో మొలకలెత్తుఁగాక (ప్రకాశముగ) యయాతీ! నీకు దీర్ఘాయువౌగాక! పొమ్ము. నేఁ బోయివచ్చెదను.

(నిష్క్రమించుచున్నాఁడు)

యయా—హా పరమేశ్వరా! దీనబంధూ! నీకన్న దిక్కెవరె వ్వరును నాకుఁగనఁబడరు. శిష్టజనరక్షణా! దుష్టజనశిక్షణా! నేను అపరాధినో నిరపరాధినో సర్వప్రపంచపాలకుడవైన నీకె గోచరము. రక్షించినను భక్షించినను నీయదియే బాధ్యత.

దూర్వా—యయాతీ! నీకు శుభంబౌగాక పొమ్ము. క్షేమెల్ల రము ఆవిశ్వామిత్రుని శాంతింపఁజేసెదము. నీవు భయపడకుము.

వసి—యయాతీ! దూర్వాసుని మాటలేయదార్థములు. నీకు భయములేదుపొమ్ము. దీర్ఘాయువౌగాత. మేము పోయివచ్చెదము.

(మునిజనులెల్లరు నిష్క్రమింతురు.)

యయా—ఓపరమేశ్వరా ! దీనబంధూ !

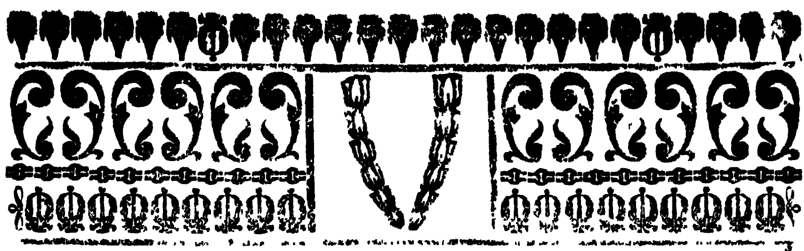
సీ. ధరణి సర్వస్వంబు । ధర్మంబుఁదప్పక
పరిపాలనముఁజేయు । ప్రభుడవీవె
శిష్టుల రక్షించి । దుష్టుల శిక్షించి
ఘనకీర్తి గాంచిన । ఘనుఁడవీవె
మసకంబు మొదలు స । మస్త జీవులకెల్ల
భుక్తి సర్వంబిచ్చి । ప్రోతువీవె
రవిచంద్రమహులాది । రమ్యగ్రహోసమూ
హజనాయకాసృష్టి । హరివినీవె

గీ. దేవ ! గాధేయుఁడాగ్రహో । దీప్తుడౌచు
నిరపరాధిని ననుజంప । నెంచిఘోర
ప్రతినదాల్చెనికెట్లుగా । పాడెదో ప
రాత్పరా ! లోకరక్షకా ! । రామచంద్ర !

(నిష్క్రమించుచున్నాడు.)

తెరపడును.

హనుమద్రామసంగ్రామము

ద్వితీయాంకము.

{ సీతారాములు కుర్చీలపై నధిష్ఠించియుందురు, కుశలవులు రామాయణము పాడుచుందురు. }

రాము—దేవీ ! ఆ కబంధుఁడు నాకు మహోపకారము సల్పినాడుసుమా? కుమారా ! తరువాత,

కుశు—(చదువుచున్నాఁడు.)

శ్లో॥ శ్రూయతాంరామవక్ష్యామి
సుగ్రీవోనామవానరః
భ్రాతాత్రినిరస్తఃకు ద్ధేన
వాలినాచక్రసూనునా॥

సీత—ప్రాణేశ్వరా ! వాల్మీకిపండిత విరచిత రామాయణ మహాగ్రంథముద్రాక్షారస సమానముఁగదా !

రాము—(కుమారుల ముద్దిడికొని) బిడ్డలారా ! పవిత్రమైన రామాయణగ్రంథము మీ కెంతలో పట్టుఁబడినదిరా? (లవునిజూచి) ఏదినాయనా ! నీవు తరువాత శ్లోకముఁ బాడుము.

లవు—నాయనా ! వాల్మీకిగురువరునకు శిష్యులమైన మాకు రామాయణగ్రంథము కంఠపాఠముగాకయుండునే?

శ్లో॥ ఋశ్యమూకేగిరివరే
పంపాపర్యంతశోభితే
నివసత్యాత్మవాన్వీర
శ్చతుర్భిస్సహవానరైః॥

రాము—దేవీ! ఆసుగ్రీవరాజు మహాబలవంతుఁడేకాని, కాలవశంబున నాఋశ్యమూకపర్వతవాసము సంభవించినదిసుమా?

సీత—నాథా! ఒకసుగ్రీవరాజునకే యననేల? కాలవిధిదప్పిననెట్టివారికైననుయిక్కట్టులుఁగల్గితీరును.(కుశునిజూచి)తదుపరి బాడుము

కుశు—తల్లీ! పాఁడెద నాలకింపుము.

శ్లో॥ వానరేంద్రోమహావీర్య
స్తేజోవానమితప్రభః
సత్యసంధోవి నీతశ్చ
ధృతిమాన్మతిమాన్మహా॥

సీత—ఆహా! ఈరామాయణగ్రంథము సర్వజనులకును శ్రవణానందదాయకముగదా!

కుశు—తల్లీ! తరువాత శ్లోకమువినుము.

సేవ—(ప్రవేశించి) దేవా! జయము జయము. విశ్వామిత్రమునీంద్రులవారు తమ దర్శనార్థమై ద్వారమువద్ద వేచియున్నవారు.

రాము—చెచ్చెరలోనఁ బ్రవేశపెట్టుము.

సేవ—చిత్తము.

(నిష్క్రమించుచున్నాఁడు)

రాము—దేవీ! నిష్క్రమించి అర్ఘ్యపాదాదులు తెమ్ము.

(సీత కుశలవులతో నిష్క్రమించును.)

విశ్వా—(ప్రవేశము)

రాము—(ఎదురేగి) విశ్వామిత్ర మునీంద్రా! అభివందనము.

విశ్వా—దుష్టశిక్షణవిజయరస్తు.

రాము—(స్వ) ఈతని యాశీర్వచనము విన, దుష్టశిక్షణాకై త్వరపడుచున్నట్లు కన్పట్టుచుండెను. ఈమునిసింహునకే దుష్టరాక్షసి ప్రమాదము సల్పెనోకదా! (ప్రకాశముగ) అయ్యా, ఆపీఠమునందా సీనులుకండు. నేడు మీ యాశీర్వచనమువిన, మహాభయకారణముగ నున్నది.

గీ. తావకహితోపదేశ । మంత్రప్రభావమునను
తాటకి స్త్రీనిసే । దునిమినాడ
అటులె మామకఘోర । శరబు నేడు
త్వరపడుచునుండె నీదుశా । త్రవునిద్రుంప.

ఆదుష్టుని నామధేయమేమి? ఆతని రాష్ట్రమెద్ది? మీకతడు సల్పిన యపచారమేమి ?

విశ్వా—(స్వ) నాయాశీర్వచన పటిమచేతనె, యితనికి చలనముగ గల్గించితిని. ఎటులైనను ప్రతిజ్ఞ దాల్చునంతవఱకు గతము వచింపక, వాక్ప్రభావమువలన మరింతహెచ్చరిక బుట్టించెదనుగాక! (ప్రకాశముగ) రామచంద్రా! రవికులసంభూతులు ధర్మవ్యతిరేకముగాకుండ రాజ్యపరిపాలన సల్పుదురు. అట్టిసత్యసాధుడవు నీకు నే శస్త్రగురోత్తముడనయ్యు నేడొక దుష్టపశువువలన దూషింపబడితిని కదాయని విచారింపవలసివచ్చెను. (విచారమునభినయించుచున్నాడు)

రాము—(ఆగ్రహముతో) ఏమీ ? ఈరామచంద్రుడు మీ వాంఛ దీర్పలేడనియా విచారము. గురువరా! ఇదె నాగంభీరప్రతిజ్ఞ నాలకింపుము.

మ. అవుఁగాకాతఁడు పార్వతీనిజధవుం । డౌఁగాకతం డాత్మభవుఁ
డవుఁగాకాతఁడు పాకశాసనఘనుం । డౌఁగాకతం డంతకుం
డవుఁగాకాతఁడు కార్తికేయప్రతిభుం । డౌఁగాకతం డాసురుం
డవుఁగాకాతఁ డికెట్టివాడయిన ని । క్కంబేను చెండాడెదన్.

ఈరామచంద్రుఁడు ధర్మముఁదప్పఁడు. అనిసంతయుఁజేసితీరును. మీరు విచారింపక ఆదుష్టుని నామమెద్దియో ? ఆతఁడు మీకొనర్చిన యప చారమెద్దియో ? చెచ్చెరసెలవిండు.

విశ్వా—(స్వ) భళి! ఇప్పుడు నాకోర్కె గట్టెక్కినట్లే. ఇక సంశయింపక యయాతి నూరఁపాయము చక్కఁగ బోధించెదనుఁ గాక! (ప్రకాశముగ) సీతాకళత్రా! ఆదురాత్ముఁడు సల్పినయపచా రము కండ్లారఁజూచి, చెవులారా విన్నవారికె, సుభోధమగునుకాని, నేఁదెల్పినమాత్రమున నేమిప్రయోజనము ?

రాము—అయ్యా, గురువర్యుని యాజ్ఞకు యీ రామమూర్తి సంసిద్ధుఁడైయున్నవాఁడు కావున నీవుసంశయావిముక్తుఁడవై శీఘ్రముగ నీయపచారసంఘటన వాక్రుచ్చుము.

విశ్వా—రామా! నీగంభీర ప్రతిజ్ఞప్రభావా ధర్మకుఁడనై నాయవమానేతిహాసము దెల్పుటకు సంసిద్ధుఁడనే కాని, తొల్లి నీవు తాటకవధాసమయమున మహాకలుషార్జితమని విచారించితివి. నేటివధ కుమాత్రమట్లు విచారింపవలదని హెచ్చరించుచుంటిని.

రాము—విశ్వామిత్రా! సందేహపడకుము. కలనైన గురు నానతి కడుగుదాటని ఈరామమూర్తి యీనాడు రవికుల కళంక కారణభూతుఁడగునే?

విశ్వా—అటులైన నోరాఘవా! ఆ చరిత్ర సంగ్రహ మాల కింపుము.

చ. కలఁడొకభాస్కరాశ్వయ స । ంగరనీయుడతండె త్యాగశాలి సలలితభక్తియుక్తను । సాగిలిమ్రొక్కక క్రూరచిత్తుఁడై
కలుషితమంచు నెంచకను । గర్వదురూక్తులనాఁడి ఘోరమౌ
కలహము జేయబూనె నివి । కల్లవచోక్తులుఁగావురాఘవా.

రాము—(కోపముతో) ఏమీ! పవిత్రమైన మామకభాస్క రాన్వయసంభవుఁడేయయ్యు మిమ్ము యవమానపర్చి కలహమునకు

సిద్ధపడెనా? అంతకన్నులు నెత్తి కెక్కిన ఆచండాలుని నామమెద్దియో వచింపుము. శీఘ్రమే ఆదురాత్ముని శిరస్సు విదళించి పవిత్రమైన రఘు వంశము కళంకరహితముసల్పెదను.

విశ్వా—రామచంద్రా!

చ. ఆనరనాథసింహుఁడు మ । నంబున నేమిదలంచియుండెనో
కాని, మదీయనీతివిన । కన్ సురగోళ్లినవానివోలెనః
మానిజనప్రదేశమున । మంచియుచెడ్డయు సుంతగానకః
మానముదాల్చినట్లు నవమాన । మొనర్చె వచింపసిగ్గగుః.

రాము—సకల మునిజనసమావేశస్థానముననె నీకపచార మొనర్చెనా? అవశ్యమా దురాత్ముండు వధార్హుండె.

విశ్వా—ఆచండాలుడు సాధుజన సమావేశస్థలమునఁ బ్రవేశించి నాకొనర్చిన యపచారము వచింపుటకుకూడ నాకే సిగ్గుగానున్నది. (విచారము నభినయించుచున్నాడు.)

రాము—(స్వ) పాపము ఈవిశ్వామిత్రునకు ఆక్రూరుడెంత యపచారము సల్పకున్న నిట్లు పరితాపమనస్కుఁడగును? ఇంతటి యఘంబునకు సిద్ధపడిన యాచండాలుడు నిక్కము నాచాపంబున కాహారమే? (ప్రకాశముగ) గాధేయా! విచారింపకుడు (కోపముతో యయాతినుద్దేశించి) ఓరోరి చండాలా! ఇనకులాగ్రగణ్యుడైన ఈశ్రీరామమూర్తికి విశ్వామిత్రుడు శత్రుగురోత్తముఁడనియైన నీమనంబున యోచింపవైతివా?

విశ్వా—అబ్బబ్బా! రామచంద్రా! నీవాగ్రహాయత్తచిత్తుఁడవై యిచట నూరకతుళ్ళిపడిన నేమిప్రయోజనము?

రాము—ఆర్యా! త్రుళ్ళిపడుటగాదు. ఆచండాలుని మారణోపాయమే? త్వరితముగ నాతని యభిధేయమెఱింగింపుడు.

విశ్వా—అట్లాలేదు సరయూనదిని ప్రవేశించి తొలుతవసిష్ఠునకు ప్రణామము లొనర్చి మరియు...

రాము—గాథేయా! గతమువిడిచి యాతని నామధేయము వచింపుము.

విశ్వా—రామచంద్రా! ఆదురాత్ముని యభిధేయమా? య—యా—తి

రాము—హా! ఎంతప్రమాద మెంతప్రమాదము. హా! యయాతి ప్రభుసింహమా! హా! హా! మదీయపరమ భక్తాగ్రగణ్యా! హా!

(మూర్ఛిల్లు చున్నాడు)

విశ్వా—(స్వ) ఈతఁడు యయాతి భక్తునియందుగల వాత్సల్యాతిశయమున నాతని వధింపలేక, మూర్ఛిల్లి యున్నాడు. వహించిన ప్రతిజ్ఞా పరిపాలన కేపగిది కళంకముఁదెచ్చుకొనునో చూతునుగాక!

రాము—(మూర్ఛదెలసి) హా! యయాతీ! యయాతీ!

సీ. కరము మామక నామ । ఘనమంత్ర మాత్మ స
ద్భక్తితోఁ బ్రార్థించి । వరలుదీవు
కలనైన నిల నాట । కములందునైన ని
జంబునే వచియించి । యలరుదీవు
వలపు కాంతలనైన । కులకామినులనైన
మాతృ ప్రేమనుజూపి । మసలుదీవు
ఎట్టి శాత్రవుఁడైన । నట్టె శరణువేఁడ
గాంచి మిత్రునిగ భా । వించుదీవు

గీ. పండిత ప్రకాండ వితతికి । పారధనము
దాన మొనరించు వితరణ । ధాతవీవు
కటకటా! యిట్టి భక్తాగ్ర । గణ్యుని నిను
చంపనే దీక్షబూనితి । స్వామినేఁడు.

హా! యయాతీ! నాయజ్ఞానము నేమని దెల్పుదునయా? భక్తాగ్రగణ్యుని నిన్నే చేతులారా హతమొనర్పవలసి వచ్చెనుగదయ్యా, హా! యయాతిరాజచూడామణీ!

మ. ఘనయిక్ష్వాకుల దండిభూపుఁడవు । భక్తానీకశ్రేష్ఠుండవున్
ధనధాన్యాధిక దానశీలుడవు । సత్యాలోక ప్రాజ్ఞుండవున్
మనసాకల్మషహీనఖ్యాతుఁడవు నీ । ప్రాణంబులన్ దీయ మేదిని
నేభూనితిఘోరదీక్షను యయా । తీ రాజచూడామణీ.

కటకటా ! నాయజ్ఞానప్రతిజ్ఞాపరిపాలన ఇక్ష్వాకుల కళంకదాయకము గదా ! (మనసునుద్దేశించి) రామా ! నీవు నిజరాముఁడవుకావా ? నీకీ యజ్ఞానప్రతిజ్ఞతగునా? హాయయాతీ ! యయాతీ !

విశ్వా—రాఘవా ! విచారించెదవేల ? ఆహా ! అధమాధము డైన నొకరాజపశువు, నీగురువరేణ్యుని దూషింప నాకు ప్రియశిష్యుఁడవయ్యు పౌరుషములేని పిరికిపందవలె విచారించెదవేల ?

రాము—విశ్వామిత్రా ! నీకోపస్వభావము విఁడువకుంటివి గదా ? యయాతిప్రభుసింహుని సాధారణభక్తునిగ దలంపకుము.

సీ. తమవంటి సాదుసంతతిని । గాంచినభక్తి
సాగిలి దాశ్యంబు । సల్పువాఁడు
బీదసాదలకు సం । ప్రీతిభాగ్యంబిచ్చి
పుత్రప్రేమంబున । బోచువాఁడు
ఘోరాటవినిదేవ । గుడియున్నదనివిన్న
వెడలిసద్భక్తి సే । వించువాఁడు
క్షణకాలమైన నా । స్మరణతప్పకసదా
భక్తిసంకీర్తనల్ । పాఁడువాఁడు

గీ. అఘప్రవర్తనకును దూర । మైనవాఁడు
అవనిసత్యంబునకు చేరు । వైనవాఁడు
అన్నిగుణములయందు మే । లైనవాఁడు
అర్కవంశాధిపుండు య । యాతిఘనుఁడు.

తొలుత మునిజనవృద్ధుఁడైన వసిష్ఠునకు యయాతిప్రభుసింహుడు ప్రణమిల్లిన నీకదియవమాన హేతువయ్యెనా ? ఆహా ! ఎంతచిత్రమెంత చిత్రము.

విశ్వా——ఏమీ? రామా! ఏమని పేర్కొలుచుంటివి? నీగురువర్యుని హితోపదేశము చిత్రమాయెనా? ఔరా! గురుజనంబులవాంఛఁ దీర్పని శిష్యుడు, ఘనుండయినను పశువుతో సమానమని పురాణములయందు చదివియైన గ్రహించుకొనవైతివా? ఛీ! ఛీ! నీకు నాకోర్కె నెఱింగించుటయే తప్పు. ఔరా! ఏధముచేఁడినను ఫలముదక్కడయ్యెనుగదా?

రామ——అయ్యా! నిష్కారణముగ నన్ను నిందింపనేల? ఆయయాతి దోషియేమైనను, నేనాతనిచే నీపాదములఁబట్టించి, తప్పని యొప్పించెదను కావున వానిని రక్షింపుము. నేనీదారుణకృత్యంబున కెట్లు బూనుకొని యఘంబు శిరంబున దాల్తును?

గీ. అమలమైనట్టి । యర్కవంశమున బుట్టి
ఘనతర సుకీర్తిధరణి నే । గాంచినాఁడ
నేఁడు యీకలుషంబు నా । నెత్తిబెట్టి
మంటఁగలుపుదువే కీర్తి । మౌనిసింహ.

విశ్వా——రామా! నిన్నగాక మొన్న కన్నులుదెరసి నావలన శస్త్రవిద్యను గ్రహించి నేడుజ్ఞానోపదేశము నాకుఁజేయనవసరములేదు. నీకు నేఁజేసిన మహోపకారముల నెంతలో మఱచితివి.

సీ. బాణవిద్యలునీకు । బాల్యమందునె నేర్ప
ఘనకీర్తిభువినీవు । గంటివిఁగద!
అలదుష్టతాటకిన్ । హతమార్పఁజేసి నీ
దిట్టశౌర్యము వెలి । బెట్టితిగద!
ఘనశివచాపంబు । కొనగోటనెత్తించి
సీతను భార్యగా । జేసితిగద!
పరశురాముని । గర్వపరిహారమొనరింప
జేసి నిన్నే ఘను । జేశితిగద!

గీ. సర్వజగములకెల్లను । స్వామియొక్క
జానకీపతియంచు నే । జాటితిగద!
నేటికై రార! నామేలు । నీటగలిపి
పరితపించుచు నుంటివే । పందవగుచు.

ఆహా! రవికులీనులు ధర్మముఁ దప్పరను అపూర్వకీర్తిని గూడమంటఁ గలిపితికద!

రాము.—విశ్వామిత్రమునీంద్రా! ఆగ్రహము దిగమ్రింగి శాంతము వహింపుఁడు. ఆయయాతి ప్రభుకుంజరుఁడు పరమభక్తుఁడు వానిపైనింతటి పగవహింపరాదు.

గీ. భక్తశ్రేష్ఠి యయాతిభూ । పాలకుఁడు
సల్పియెఱుఁగఁడు పృథ్విదో । సంబుసుంత
అక్కటా! వానిజంపిఘో । రాఘమెటుల
నేభరింతువచింపుము । నీందసిహా!

విశ్వా—దోషమేయఁగను. నేనాసంశయవిషయముఁదొలుత నేఁ దెల్పియుంటిని. అప్పుఁడైననీవు నావలనకాదని చెప్పియుంటివా? ఇప్పుఁడేమిలే? ఏది? నాకోర్కెదీర్పలేనని నీనోటఒక్కమాటఁగా వచింపుము నేనీక్షణములో వెడలిపోయెదను.

రాము—(స్వ)ఇప్పుడీ మునికుంజరున కేమని ప్రత్యుత్తరమిత్తును? భక్తాగ్రగణ్యు నెటుల వధింతును? త్వరపడి ప్రతిజ్ఞా భారము దాల్చితిఁగదా! హా!యయాతి! యయాతీ!

(విచారింపు చున్నాడు)

విశ్వా—ఏమి?రామచంద్రా! విచారింపుచుంటివి. నీవు నావాంఛఁదీర్పలేవా? సరే

(పోవఁ బోవుచున్నాఁడు)

రాము—(చేయిఁబట్టుకొని) మహాత్మా! అవశ్యము నీయాజ్ఞకు బద్ధసంకల్పుఁడను కోపముశాంతింపుఁడు

విశ్వా—సెహబాస్! శ్రీరామచంద్రా! నీకీర్తి సర్వదాస్తుతిపా త్రమగుగాక గురుజనంబులు భోధించినకార్యముపాపమేయైనను తప్ప కపుణ్యప్రధమే? కావున నీవుశీఘ్రము నె ఆయయాతిమరాత్ముని దండధ రుపాలికంపి రఘువంశము కళంకరహితము సల్పుము నీకుజయమగుఁ గాక! నేఁబోయివచ్చెదను.

(నిష్క్ర మించుచున్నాఁడు)

రాము—(విచారముతో) కటకటా! నేనెంతటి దారుణకృత్య మునకుఁ బాల్పడితిని హా! పాఁడుదైవమా! నేనేమి సేతును.

(భరత లక్ష్మణ శత్రుఘ్నులు ప్రవేశింతురు)

భర—తమ్ములారా! నేఁడు యేకారణముననోకాని అన్నగారు చింతాక్రాంతమనస్కులై యున్నవారు.

లక్ష్మ—ఎన్నఁడు కంటతఁడిబెట్టి ఎఱుగని రామమూర్తి నేఁడిట్లు వాపోవుటకు కారణమెద్దియో కదా?

శత్రు—అన్నా! శత్రురాజు లెవ్వరైన మన సామ్రాజ్య లక్ష్మిపై కి దాఁడి సల్పియుండిరేమో?

భర—శత్రురాజులు దాఁడివచ్చిన అన్నగారు కంటతఁడిఁబెట్టు నా? కాదు కాదు కారణ మరయుదము రండు.

(రాముని సమీపింతురు)

భర—అన్నా! రామచంద్రా!

గీ. బ్రహ్మ విష్ణు రుద్ర । ప్రభువులంతటి భవ
తోసదరులము మేము । క్షోణినుండ
దృతివహింప కిట్లు । మితిలేని చింతను
జెంద గతమదేమి । చెప్పుమన్న?

లక్ష్మ—కటకటా! ఎన్నఁడు కంటతఁడిబెట్టియెఱుగవు రామ చంద్రా!

సీ. కైకవరముల ప్రి । కారముభయద ఘో
రాటవుల కరగు । నప్పుడైన
మనయందు ప్రేమను । జనకుండు దివి కేగె
ననుచింత వార్త వి । న్నప్పుడైన
ఘోర కాననముల । గ్రిమ్మరుచుఁ శ్రమ
లంది కాలము బుచ్చు । నప్పుడైన
అసుర రావణుఁడు లం । కాపురి కవనిజన్
హరియించి వెడలిన । యప్పుడైన

గీ. అన్న! సుంతయు దుఃఖము । నందియెఱుగ
వకట! యిది యేమొ నేఁడు ధై । ర్యంబు వీడి
కనుల నశ్రుకణంబుల । గార్చెదేమి?
రమ్యగుణసాంద్ర శ్రీరామ । రామ నేఁడు.

శత్రు—అన్నా!

గీ. శత్రు లెవ్వరైన । సామ్రాజ్యము హరింప
వెఱపు లేక దాఁడి । వెడలిరేని
సరఁగ దెల్పుమన్న । క్షణములో వైరుల
ద్రుంచువాఁడ చింత । దీర్చువాఁడ.

రాము—తమ్ములారా! అరిభయంకరులారా! మీతో నే నేమని వచింతును? విశ్వామిత్రుని నిష్కారణ విజ్ఞాపంబున కాగ్రహాయత్త చిత్తుండనై నేఁడొక పరమ భక్తాగ్రగణ్యుని హతమొనర్ప ప్రతిజ్ఞా భారముఁ దాల్చితిని. అతని నామధేయము యయాతి ప్రభుసింహుఁడు.

భర—కటకటా! సత్యసంధుఁడైన యయాతి రాజునే వధింప ప్రతిజ్ఞను దాల్చితిరా? (విచారించుచున్నాఁడు.)

లక్ష్మ—(కోపముతో) ఆకపటసన్యాసి, నిష్కారణ వైరము నిట్లే గదా కల్పించితీరును?

శత్రు—ఆయయాతి ప్రభుకుంజరుఁడు మహావితరణశాలిసుమా? అన్నా! విశ్వామిత్రునకాతఁడు సల్పిన యపచారమేమి?

రాము—సహోదరులారా! ఆతఁడు మునిజన సమావేశస్థానమునఁ దొలుత వసిష్ఠునకే పూజించెనట.

భర—ఆహా! యీస్వల్ప దోసంబునకే ఆముక్కోపి యింతపనిఁ జేయించెనా? మౌనిజన శ్రేష్ఠుఁడైన వసిష్ఠునిఁ బూజించిన నదియొక తప్పు కర్తవ్యమనియే దలచెనా? ఏంతప్రమాదము సల్పితివి రామచంద్రా!

లక్ష్మ—(కోపముతో) తొలుత వసిష్ఠునకుఁ బ్రణమిల్లెనని విశ్వామిత్రుడింతటి దురాచరణంబునకుఁ బాల్పఁడెనా? ఓరోరి విశ్వామిత్రా! కపట సన్యాశి పశువా!

గీ. అర్కసంభవుండు । యనుపమభక్తుండు
నిత్యసత్యవ్రతుఁడు । నేతయతఁడు
ఔర! నతనిజంప । యాత్మ నీవెంచితే
కలుషరహితుడనుచు । దలపలేదె.

అన్నా! విశ్వామిత్రుఁడు మనకు శస్త్రగురువేయగుగాక కులగురువే యగుగాక నిష్కారణముగ దురాచరణంబునకుఁ బాల్పడిన ఆకపట సన్యాశిని దండధరు పాలికంపి మీవిచారము దీర్చెదను సెలవిండు.

శత్రు—అన్నా! ఈశత్రుఘ్నుని సహజసామర్థ్యము విశ్వామిత్రున కవగాహముఁ జేసివచ్చెదను. అనుజ్ఞ నొసగుఁడు.

భర—సహోదరులారా! మీరు బాలకు లగుటచేఁ ద్వరపడి అస్త్రగురువరేణ్యుని దూషింపుచుంటిరి. వలదు వలదు. గురుజనంబులు ప్రపంచమున ధర్మమేబోధించినను ధర్మవ్యతిరేకమే బోధించినను శిష్యజనంబులు శిరసావహింపవలయును. తొల్లి భార్గవరామాదుల చరిత్రము మీరువినియుండలేదా? అందును అన్నగారు ప్రతిజ్ఞాభారము వహించియున్నారు. ఇప్పుడది తప్పించుకొనుట యెట్లు? ఒకవేళ అట్లు దప్పిన లోకాపవాదువిని సహింపగల్గుదుమా?

గీ. అమలమైనట్టి సూర్యవం । శమునబుట్టి
యంచిత సుకీర్తి తండ్రియా । ర్జించిచనియె
నట్టివానికి సుతులమై । యవతరించి
కిలమొనర్తురె తొల్లిటి । కీర్తినేఁడు.

అన్నా! రామచంద్రా! ఇందులకు నీవింతగ చింతిల్లనేల? గాధేయుని కోర్కె నెన్నటికైనఁ దీర్పక తప్పునుగదా!

రాము—హా! తమ్ములారా! నాయజ్ఞానమె నన్నింత దుఃఖమునకు బాల్పఁడజేసెను. పరమభక్త బంధువర్గప్రభువుని సంహారించుటకు కరంబులాడునే?

భర—అన్నా! నీపరమ భక్తుని సంశయింపక ద్రెళ్లనేసితివేని హాయిగ నాతఁడు స్వర్గలోకము జేరి సుఖించును. ఇదె తావక సహోదరబృందము సంసిద్ధులమైయుంటిమి లెండు.

రాము—హా! తమ్ములారా! ఎంతటి యఘంటునకు సిద్ధపడుచుంటిని. హా! యయాతీ! యయాతీ!

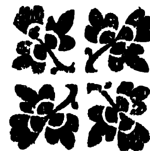
సీ. చిత్తమా, నీవిట్లు । శిష్టజనుని ద్రుంప
త్వరపడి యిటుదీక్ష । దాల్చితేల?
శాంతమా, నీవైన । సైరణసల్పక
క్రోధంబునకు తావు । గూర్చినావ
పాడుక్రోధమ. భవ్య । పరమ భక్తుడటంచు
నాత్మసుంతైన నీ । వరయవలదె
ఖడ్గమా, యీఘోర । కలుషార్జితమునకై
పటుతరముగ సిద్ధ । పడుదువకట!

గీ. దైవమా, ఎన్నడెఱుఁగ నీ । దారుణంబు
పాపమా కృత్యమున కెట్లు । బాలుపడుదు
కన్నసుతువంటి వానికి । కడకునాడు
కఠిన చాపంబునను చావు । గల్గెనయెయో.

హా! యయాతీ! యయాతీ! హా! హా! హా!

(మూర్ఛిల్లుచున్నాఁడు.)

తెరవ్రాలును.

హనుమద్రామసంగ్రామము

తృతీయాంకము.

(విషాదముతో యయాతి ప్రవేశము.)

యయా—అక్కటా! ఇది నాతలవ్రాలుఁగాక కాలమహిమం బెట్లగును. సాధుజన సంఘవృష్ఠుఁడైన వసిష్ఠునేఁ దొలుతగాంచి పూజించిన, గాధేయుడాగ్రహాయత్త చిత్తుఁడై ఘోరప్రతిజ్ఞాభారము దాల్చి వెడలనేల? ఆమునికుంజరుఁడెట్టి పనినైనను నిర్విఘ్నముఁగ నెరవేర్చితీరును. నేఁడు నాప్రవర్తన బహుచిత్రశోభితమైనది గదా?

సీ. రామతారకమహా । నామమంత్రమువీఁడి
అకట! నేమృగవేట । కరుఁగనేల?
అరిగితిపో నటఁ నా । యాసపడిజల
సేవితమైనదిన్ । చేరితేల?
చేరితిపో కడు । శీఘ్రమేగాధేయ
తాపసుఁడటనాకు । తగులనేల?
తగిలెపో, వృద్ధుఁడౌ । తపసి వసిష్ఠుకే
నట భక్తిప్రణుతు లొ । నర్చితేల?
గీ. ఒనరిచితిపో ప్రకోపిత । మునియఖండ
కోప జ్వాలలుఁజిల్కొనఁగ । కూల్పప్రతిన

దాల్పఁగానేల? పాఁడువి ! ధాతనాదు
ఫాలమున నిట్లువ్రాసె కా ! బోలునకట!

విశ్వామిత్రుని గంభీరప్రతిజ్ఞా విశేషంబు వినినమొదలు, నాహృదయము భయకంపితమై కాలప్రమాణయంత్రము వోలె దఁడదఁడఁ గొట్టుకొనుచున్నది. మఱియు ననేకదుశ్శకునములేఁగాక, దుస్స్వప్నములుఁ గూఁడ దురపిల్లుచున్నయవి. అన్నపానీయములపై నాశలేకున్నది. నాఁడట పరమభాగవతోత్తముఁడైన నారదమునీంద్రుఁడు లేనియెడల విశ్వామిత్రుఁడు నాపనిఁబట్టియేయుండునుగదా? అయ్యో! విశ్వామిత్రా! చూఁకనే సల్పినయపరాధమున కింతగానల్గి, ప్రతిజ్ఞాభారము వహించి వెడలితివికదా? నీవా మునిజనప్రదేశమున ప్రవేశించితివని దెలసిన వెంటనె ప్రధమప్రణుతిపుష్పము నీకే అర్పించియుందునే? ఓమునీశ్వరా! ఎంతఘోరమైన కర్తవ్యమూహించితివయా? ఓరామా! దశరధరామా! నీపరమబాంధవ భక్తాగ్రగణ్యుని రక్షించి శిష్టజనరక్షణ బిరుదంబుసార్ధకపరచుకొమ్ము. దేవా! ఇందుకునీవేసాక్షి (ఉన్మాదముతో) విశ్వామిత్రమునీంద్రుఁడు హస్తమునంబట్టిన కమండలజలంబు మంత్రోచ్చారణసల్పి పిడుగువంటి మహాశాపంబు, నాపైఁ బ్రయోగము చేయుచున్నాఁడు హా! అతిభయోత్పాతదృశ్యము. దుర్నిరీక్షము—హా! దుర్నిరీక్షము—విశ్వామిత్రా! విశ్వామిత్రా! నిరంతరభగవచ్చింత నపరాదీనునిపై నింతటి నిర్దయచెల్లునే? ఏమీ! నన్నుశపించెదవా? శపించిన భరింపజాలను సహింపజాలను. నీమహాశాపాసర్పమునుఁ దునియలుఁజేయు ప్రచండఖడ్గరాజము ఇదె నాహస్తగతమునం దధిష్ఠించియున్నది. నిర్భీతిమనస్కుఁడను రమ్ము. హా! చెలీ! శాంతిమతీ! గాధేయుని గంభీరశాపాగ్నికి వింధనమగుచుంటిని హా! రక్షించువారు లేరా? రక్షమాం! రక్షమాం!

శాంతి—(తటాలున బ్రవేశించి) హా! నాథా! నాథా! ఇదే మిభయోన్మాదము దేవా!

యయా—(మూర్ఛఁదెలసి శాంతిమతినిఁజూడక యే) ప్రాణ తోష్మి గాధేయా! నీఘోరశాపవిమోచనము నీవేగావించి రక్షించితివా? ఆహా! నీయపూర్వమేలు ప్రాణములున్న మఱువనుసుమా? అబ్బబ్బా! నీయాగ్రహమూర్తిని వీక్షింప జాలకుంటిని. మిగుల భయోత్పాతము. నిరపరాధిని రక్షింపుము.

శాంతి—ప్రాణేశ్వరా! కలవరపడుచుంటివా? యేమి? విశ్వామిత్రుఁడేమి? శాపమేమి? విమోచనమేమి? నేఁడిట్లు భయోత్పాతుఁడవగుటకు కారణమేమి?

యయా—దేవీ! నీవా? ఓహో! ఇది మనస్వగృహంబేనా? కుమారులు పాఠశాలనుండిరాలేదా? ఏమి?

శాంతి—అవును, ఇది మనరాజభవనమే? నాథా! నేఁడిట్లు మీరు భయపడుటకు గతంబేమి?

యయా—దేవీ! ఏమనిఁ జెల్పుదును?

ఉ. ప్రొద్దుటలేచి యేనెవని । మోముఁబరీక్షణఁజేసినాఁడనో
నిద్దుటయందు నెట్టికల । నేఁగనియుంటినో కాని యావిధిన్
ముద్దులగుమ్మ! వేటకట । బోయిశ్రమంబుఘటింప మౌనిజా
సిద్ధజనంబులున్నదెసఁ । జేరిప్రమాదము దెచ్చుకొంటినేన్.

వేటతమకంబున శ్రమంబుఁ దీర్చుకొన సరయూనదితీరమున కేఁగు సరికి అచ్చట వసిష్ఠవిశ్వామిత్ర గౌతమాది ఋషులు చల్లనిపిల్లవాయువు గ్రోలుచు శ్రీరామతారక మంత్రధ్యాన విధారులై యుండిరి.

శాంతి—దేవా! అట్టి పవిత్రస్థలముగాంచునర్హత యీ పాపాత్మురాలికి లేకపోయెనుగదా?

యయా—చెలీ! అట్లామునికుంజరులంగాంచి తొలుత విశ్వామిత్రునిగాంచక ప్రమాదవశంబున మహామునీశ్వరుఁడైన వసిష్ఠునకే ప్రథమంబున బూజించితిని.

శాంతి—ప్రాణేశ్వరా! సాధుజనసంఘ శ్రేష్ఠునకుఁ తొలుత నమస్కరించి పూజింపవలయునేగదా?

యయా—పిదప విశ్వామిత్రునకుఁ బ్రణమిల్లఁబోవ ప్రళయ కాలరుద్రునివలె మండిపడి భయంకరశాపము ప్రయోగింపఁ బోయెను.

శాంతి—సకల పురాణశాస్త్ర సంవేత్తయైన నామునిసింహుఁడు యుక్తాయుక్తజ్ఞాన విహీనుఁడై శపింప నుంకించుట నవ్విధాత సృష్టియే? నాథా! తరువాత నేమిజరిగెను?

యయా —

ఉ. ఆవిధి మౌనిసింహుఁడు త । టాలున లేచి శపింపబోవ, నీ
భావలయంబు తల్లఁడిలిఁ । బుట్టెజలంబులు వేఁడిఁగ్రుక్కుచుఁ
భావమునందు నేనఁడలి । ప్రార్థనఁజెచ్చెర సల్పవేగమే
కావగవచ్చె నారదు । డఖండకృపాకరశాలియై ధరన్.

అప్పుడు విశ్వామిత్రుఁడు నారద బ్రహ్మచారి వచనప్రభావమున శాపము వీఁడి నాపనిపట్టించి తీరుదునని ప్రతిజ్ఞను వహించి వెడలిపోయెను. సఖీ! నావిచారహేతువిదియే?

శాంతి—ఆహా! మౌనిజనసంఘశ్రేష్ఠుడైన వసిష్ఠునకు దొలుత మ్రొక్కిన నదియొక ప్రమాదమని దలంచి ఆవిశ్వామిత్రమునివరుం డిట్టి ఘోరప్రతిజ్ఞను వహించి వెడలిపోయెనా? దైవమా! కాలప్రమాణము నానాటికి విపరీతపుమార్పు దాల్చుచున్నయది. అయ్యో! విశ్వామిత్రా! నాప్రాణేశ్వరు డేమియపచారము సల్పియుండెనని, యింతటి యఘంబునకు సిద్ధపడితివయా? ప్రాణసఖా! ఇదియంతయును ఆపరమేష్ఠిసృష్టియెకాని వేరుకాదు. ఇందులకు విచారింపకుఁడు.

యయా—నాథయోనాహ్లాదమే నన్నిట్లు కలవరపరచుచున్నది. విశ్వామిత్రుఁడు బహుకోపస్వరూపుడు. అయినను యిప్పుడు ఆగ్రహారహితుఁడై నావిచారమునకు ప్రతివిచారము సల్పుచున్నవాఁడేమో

కదా? గాధేయుని క్రోధకషాయిత నేత్రద్వయముగాంచినది మొదలు నాకు మరింత భయము బుట్టుచున్నది.

శాంతి—అదియునిజమే? ఏమందురా? సాధుజనప్రసిద్ధులు కరుణారహితులుగా నేరరు. రామభక్తుల నాదరింతురు. మునిజనులెంత టివారైనను సమర్థులే యగుదురు.

(తెరలో)

నిజముదేవీ! నిజము. మునీశ్వరులెంతటివారైనను సమర్థులే? వీరును ఆవిశ్వామిత్రుని ప్రతీకారంబునకు సంసిద్ధులైయుండుడు.

యయా—(భయముతో) దేవీ! ఇదేమిఘోరము ఈవచనములా విశ్వామిత్రునవేకాబోలును? అతఁడు మాయాస్వరూపుఁడు. అయ్యో? యికనాకు దిక్కు మరెవ్వరైననుగలరా?

శాంతి—ప్రాణేశ్వరా! భయపడకుడు ఈమాటలు యశరీరవాణివని నానమ్మకము. (పైకిజూచి) అయ్యా! అంతరిక్షమునసుండి యిట్లునిజంబు వాకుచ్చి నానాధుని విచారసముద్రమున ముంచిన మీనామమెద్ది యోవచించి మమ్ము కృతార్థులఁజేయుడు. మీకివే భక్తి పూర్వకనమస్కారప్రసూనరాజములర్పింప సంసిద్ధురాలను.

(తెరలో)

ఓదేవీ! నేను యశరీరవాణిని. విశ్వామిత్రుండు నీనాధునిపై కోపించి శ్రీరాముని సన్నిధానమునకు బోయి,

గీ. అరిగి గాధేయుడపుఁడు శా । త్రవునిద్రుంప
వలెనటంచు శ్రీరాముచే । ప్రతిననేడు
దైవసాక్షిగ జేయించె । తప్పదిక య
యాతిమరణంబు సిద్ధమే । యాను నిజము.

యయా } హా! శ్రీరామచంద్రా!
శాంతి }

(మూర్ఛబోవుచున్నారు)

యయా—(మూర్ఛదెలిసి)

శా. తప్పుల్ మిక్కిలి సల్పియున్న నుమ। హాత్మా రామచంద్రప్రభూ
యొప్పుల్ గాబరికించి భక్తవితతిన్। యొప్పారరక్షించి నీ
గొప్పాధారకృపాతి గౌరవమునీ। క్షోణీస్థలిన్ జాటి వో
యప్పా! కీర్తిగడించితీవెగద దే। వా! దైవచూడామణీ!

శాంతి—(మూర్ఛదెలసి)

చ. శరణనువేఁడు భీరువుల। సాహసమేర్పడ గాతువీవెకా
కరము ననూనప్రేముడి స। గౌరవభక్తుల బ్రోతువీవెకా
నిరతమురామచంద్ర! నిను। నిక్కముస్తోత్రము సల్పువాడు నా
పరమధవుండు భవ్యఘన। బాంధవశ్రేష్ఠునిఁ గూల్పన్యాయమే?

యయా—అయ్యో! రామంచంద్రా! తావకబాంధువర్గప్రభు వుండనని యైన మనంబున యోచింపక నిరంతర భగవచ్చింతన భక్తాగ్రగణ్యుండనని యైన హృదయంబున దలంపక విశేషవితరణశాలియే యని యైన చిత్తంబున చింతింపక విశ్వామిత్రుని విజ్ఞాపంబున కాగ్రహోయత్తచిత్తుడవై ప్రతిజ్ఞాపరిపాలనకుఁ గడంగితివిఁటయా?

సీ. సీతాపతే, భవ। ఛ్చింతనఁ బాక యుర
ఘడియమానిని కాలంబు। గడిపి యెఱుఁగ
రామప్రభో, నాడు। రమనినే దప్ప యే
నితర భామలను మో। హించి యెఱుఁగ
యినవంశతిలక, నే। జిన్నతనంబున నైన
సత్యేతరపు వాక్కు। సల్పి యెఱుఁగ
దశరదాత్మజ, నాడు। దరిఁజేరి రక్షమాం
యనువారి శిక్షించు। ట నెఱుంగ

గీ. దేవ! దుష్టుల నైన నేఁ। దిట్టి సుంత
వారినవమాన పరచు టే। వసుధ నెఱుఁగ

స్వామి! నేడిట్లు గా । ధేయుఁ బల్కు-లెంచి
ప్రతిన జేసితె ననుజంప । పాపహరణ.

శాంతి—దేవా! రామచంద్రా! కోపావేశంబున విశ్వామిత్రముసీంద్రుడు నేవో చెప్పిన, నవిపాటిగఁదలంచి పరమభక్తాగ్ర గణ్యునిఁ జంపఁదలంచితివా? అక్కటా! కంచెయె చేనుమేసిన దిక్కు-మరొండు గలదే? సకల సృష్టిస్థితిలయకారణభూతుఁడవైన నీవే, నీభక్త శ్రేష్ఠుని జంపసిద్ధపడిన రక్షించువారుఁ గలరే?

సీ. పోషించినాఁడు । సంపూర్తిగ విద్యాల
యములభివృద్ధికై । యశమొసంగి
స్థాపించినాఁడు, బీ । దలపోషణార్థమై
ధనముహెచ్చించి స । త్రములు వేయి
ప్రకటించినాఁడు । తప్పకుఁడుసత్యంబంచు
క్రిమతవిజ్ఞాన ప । త్రములుకోట్లు
కట్టించినాఁడు । లెక్క-కుయంతులేని రూ
ప్యముల వెచ్చించి దే । వాలయములు
గీ. ఆత్మదలచినాఁడు । యాశ్రితుఁడెట్టి దు
ర్మార్గుఁడైన రక్ష । ణంబుసేయ
యిట్టిధర్మములనె । యొనసి చేసినవాని
హతమొనర్పపాడి । యామహాత్మ.

యయా—హా! రామచంద్రప్రభూ! తొలుత నేనావసిష్ఠునకు పూజించిన నదియొక ప్రమాదహేతువగునటయ్యా! న్యాయాన్యాయవిచారణ సల్పవలదటయ్యా!

చ. ఎఱుఁగక నామునీశ్వరున కే । ప్రథమంబున రామచంద్ర! నా
కరయుగళంబు మోడ్చిఘన । గౌరవమంచు నమస్కరించి యా
జరమునివర్యు దీవనను । చక్కగఁ గొంటి నిజంబుదేవ! మో
ఘరమదయాళో! నియ్యది య । పారప్రమాదమటన్న ధర్మమే?

విశా—(ప్రవేశించి) హా! ఎంతవిచార మెంతవిచారము.

యయా—మంత్రీ! విశారదా! వచ్చితివా? రమ్ము. నాపౌ మాదోపఖ్యానము వినియుంటివా?

విశా—మహాత్మా! వింటిని. ఇంతకుమున్నే వసిష్ఠులవారు దెల్పియుండిరి.

శాంతి—మంత్రీ! నాప్రాణధవునకు రక్షణమార్గ మాలోచింపుము. హే రామచంద్రా! రాక్షససంఘహరణసాంద్రా! నిగ్రహాను గ్రహసమర్థుండవు. నా ధవుని స్వల్పతప్పునన్నించి రక్షణము సేయ లేవా? అయ్యో! ఎంతటికలుషంబునకు శిరముదాల్చితివయా?

గీ. సతముసీదునామ । సంకీర్తనమెకాని
యన్యచింత నెఱుంగ । నట్టిసుకృతి
నిర్దయుండవగుచు । నేల పాలకుని నా
ధవుని ద్రుంపదలచి । తివె మహాత్మ.

యయా—దేవీ! విచారింపకుము. అయశరీరవాణిపల్కులు సత్యేతరములుకావు. ఇంకనాసామ్రాజ్యలక్ష్మికి స్వస్తి చెప్పి చావు హేతువునకై నిరీక్షించుచుండవలసినదే? అహహా! చావుహేతువను చుంటినే? హేతువు సంప్రాప్తించియేయున్నది. ఓహో! ఏదియో చప్పుడు గిఱ్ఱుమని శ్రవణపుటంబులు బ్రద్దలగునట్లు ధ్వనింపుచున్నది. సఖీ! ఆలకింపుము. ఏదియో ధ్వనియని యున్మాదపల్కులుబల్కితిని. శ్రీరామచంద్రుని బాణము వాయువేగంబున నాశిరస్సు విదళింప నదె యంతరిక్షముననుండి రివ్వున ధ్వనింపుచువచ్చుచున్నది. సఖీ! చూడుము. అబ్బబ్బా! భయోత్పాతము. భయంకరదృశ్యము. దుర్ని రీక్షము. ఎందైనదాగి ఏనృపాలునైన శరణువేడి నాప్రాణముల రక్షించుకొందునా? ఆహా! ఎంతవెఱ్ఱివాఁడను. ఎంతవెఱ్ఱివాఁడను. శిష్టరక్ష ణార్థము, దుష్టశిక్షణార్థము యవతరించిన శ్రీమహావిష్ణులీలా మాను షవిగ్రహుండైన శ్రీరామచంద్రమూర్తియేనాకు కాలయముఁడైయుం

డ యికనను రక్షించువారుకలరా? ప్రాణేశ్వరీ ! నేను . యీక్షణమో లేక మఱొకక్షణమో రామబాణమున కెఱయగాట తథ్యము. బిడ్డలు పసిపాపలు. రాజ్యలక్ష్మి పీఠికి నశస్థ్యాలు. మంత్రీ! విశారదా ! నాబిడ్డలు నీబిడ్డలు. కొడుకులు పెద్దవారలైనతర్వాతగాని రాజ్యపాలనకు తగరు. అంతదనుక నీయదియేభారము. యిల్లాలు మహాసాధ్వీశిరోమణి. ధర్మంబుదప్పక రాజ్యపరిపాలన పెద్దవారలైనపిమ్మట కుమారులచే జేయింపుము. ప్రజలను బహుజాగ్రత్తగ బిడ్డలవలె కాపాడు చుండుము. సర్వము నీయదియే? సమస్తము నీయదియే భారము? సర్వసర్వంసహా నీదేబాధ్యత? అబ్బా ! అప్పుడే రామబాణము దరిసమీపించిన దే? హా రామా ! రాక్షసవిరామా ! వినుతసుత్రామా ! రణరంగభీమా ! హా ! రక్షమాం ! రక్షమాం ! (మూర్ఛిల్లుచున్నాడు.)

శాంతి—అయ్యో ! రామమూర్తీ ! తుదకు నానాథున కెంతటిస్థితి ఘటింప జేసితివయ్యా?

విశా—ఎంతకష్ట మెంతకష్టము. హరిహరీ . భక్తాగ్రగణ్యప్రభుసింహునకు నేడెంతటిగతి గల్గినది. హా రామా !

శాంతి—రామా ! రణరంగభీమా ! నీవట్లు భీకరప్రతిజ్ఞా పరిపాలన వహించుటకు నాప్రాణనాథు డేమియపచారము సల్పినాడయా? అయ్యో ! రాక్షసవిరామా ! నీపరమబంధువర్గభక్తాగ్రేసరుడు యయాతిప్రభుసింహుడనిద్యైన మనంబున కనికరింపవలదటయ్యా?

సీ. శ్రీరామనామ । సంసేవితమందారు
డననొప్పువాఁడు నా । యాత్మసఖుఁడు
పరమశాస్త్రిపున్నైన । ప్రాణసోదరుభాతి
భావించువాఁడు నా । ప్రాణవిభుఁడు
యితరభామలను । తల్లియని సంబోధ
నముసేయువాడు । నా । నాథుడరయ
కరము, సత్యాంబె స్వ । గౌరవ వ్రతమంచు
మది నెంచువాఁడు మా । మకధవుండు

గీ. బ్రాహ్మణుల కగ్రహారముల్ । పండితులకు
వలయు ధనమిచ్చువాఁడు నా । భవుఁడుస్థిరము
ఇట్టివానిని జంప బ్రతి । జ్ఞఁ దాల్ప
న్యాయమే నీకు శ్రీరామ । నామధేయ.

(నారదుఁడు ప్రవేశము)

నార—(స్వ) ఆహా! ఈపుణ్యాదంపతులు గిరుపురును బహుభయ కంపిత దేహులై విచారసాగరమునఁ మునిగియున్నవారు. రామమూర్తి సన్నిధికి విశ్వామిత్రునిఁ బ్రవేశపెట్టి యింతటికి గ్రన్యముఁ జేయించితిని ఇప్పుడీయయాతి ప్రభుకుంజరుని కాశీపురంబునందున్న ఆంజనేయుని సముఖమునకుబంపితరువాత ఆలోచించెదను (యయాతినిసమీపించును)

యయా—(మూర్ఛదెలిసి) హా! రామా! రామా! ఎంతకష్టము సంభవింపజేసితివయా? (నారదునిఁగాంచి) ఓహో నారదమునీంద్రా! అభివందనము.

నార—దీర్ఘాయురస్తు.

యయా—దేవా! తావకీయాశీర్వచనము సార్థకముకాదని మన విచేయుచున్నాను ఏమందురా?

గీ. శిష్టరక్షకుండు । దుష్టశిక్షకుఁడైన
జానకీధవుండె । స్వామినన్ను
చంపబ్రతినదాల్ప । సంపూర్ణయాయువు
గల్గుటెట్లుల దెల్పు । కలహభోజ.

నార—ఓయీ! యయాతీ! అట్లెన్నటికిని దలంపకుము. తథ్యము నాయాశీర్వచనంబు సార్థకమైతీరును.

యయా—అయ్యా! ఈక్షణమో, మరొకక్షణమో, తప్పక నామరణంబు సిద్ధమైయుండ కలహభోజా! నాకు దీర్ఘాయువెట్లు గల్గును. మహాత్మా! చావనున్న వాడనునన్ను పరిహాసింపవచ్చితిరా?

నార—వెఱ్ఱివాడా! నీవు సంపూర్ణభయోత్పాతుఁడ వగుట చేత నాయాశీర్వచనప్రభావము గ్రహింపలేకపోతివి. మహారాజులను

నేను పరిహాసింతునా? నిన్నీ యాపత్సముద్రమునుండి దరిజేర్పగలందు లకు నుపాయ మాలోచించియె వచ్చితి. నీకుభయములేదు. నీజీవనాట కము సుఖప్రదముగనె సమాప్తము కాఁగలదు.

శాంతి—పూజ్యనీయా! నాప్రాణధవునకు రక్షణమార్గముఁ జూపవేంచేసితిరా? ధన్యోస్మి! ధన్యోస్మి! బ్రహ్మపుత్రా! ఆనెఱ గెరిగించి 'నానాథుని భయ విముక్తుని జేసి నన్ను సంతోషపెట్టుఁడు.

నార—దేవీ! నీకుతీక దీర్ఘాయువాగాత! నీవు భయపడకుము.

యయా—అయినను మహానుభావుల ఆశీర్వచనములు వ్యర్థములు కానేరవు. మహాత్మా! నారదమునీంద్రా! ఆరక్షణమార్గము నెఱింగించి నాభయము దీర్పుఁడు.

నార—యయాతీ! నీవు భీతివదలుము.

ఉ. ఓయి యయాతిరాజ! సుగు ! ణోజ్వల! భూస్థలమందు రాముని
డాయఁగలట్టివాఁడొకఁడు ! డంబముగాదు కలండు ఎన్నడున్
బాయఁడు నిన్నతండు శశి ! భాస్కర బ్రహ్మమహేశులొచ్చి వా
లాయము బోరొనర్చినను ! యాతడు వాయుసుతుండు భూవరా?

ఈసమయమున నిన్నురక్షింపఁగలవాఁడు ఆ ఆంజనేయుఁడొక్కడే.

గీ. కలడతండుయిపుడు ! కాశీపురంబున
వేగశరణుయతని ! వేడి త్వరలొ
యభయమిచ్చె నేని ! హనుమంతునకు గతిం
దెలుపుమయ్య శుభము ! గలుగునీకు.

కావున చెచ్చెర నీవా ఆంజనేయుని సన్నిధికరుగుము. అతండు చిరంజీవుడు. నిన్ను తప్పక రక్షించును పొమ్ము.

యయా—నారదమునీంద్రా! ఈమరణంబు దప్పినను, ఆమరణంబుదప్పదుగదాయనియా నన్నా హనుమంతుని సన్నిధికనుపుట. బ్రహ్మపుత్రా! నీకలహాబుద్ధి వదలకుంటివిగదా? ఆహా! ప్రభువుచం పబ్రతినదాల్చినశాత్రవునేమి? బంటు రక్షించుటేమి? ఎంతచిత్రము నారదా! ఎంతచిత్రము. ప్రళయకాలరుద్రునివోలె నిప్పులు గ్రక్కుచు

ఆంజనేయుడు నన్ను వాలంబునకు జుట్టి నేలం గొట్టక రక్షించునా? అనృతము, అనృతము. ఆంజనేయుడు శ్రీరామునకు భక్తాగ్రేసరుండు తన దైవమునకు ప్రతికూలుడౌనా?

శాంతి—మహాత్మా! ఇచ్చటనున్న నాపతి మరొక క్షణమైన నాకన్నులయెదుట బ్రతికియుండనచ్చునేమో? లంకాదహన, రాక్షస సంహారాదికారణభూతుడైన ఆంజనేయ మహావీరుడు, ఈప్రమాద వార్త విన్నయెడల నాఘడియలో నాధవునిధరుదండపాలికంపకుండునా?

విశా—అమ్మా! అట్లెన్నటికిఁ దలంపకుము. సాధుజన శ్రేష్ఠుల ఆశీర్వచనములు ఎన్నటికి వ్యర్థములు కానేరవు. ఈమహాభాగవతోత్త మునిపల్కులు నిజంబు. అట్లు చేయుట యుక్తమని నాయభిమతము.

నార—(స్వ) ఈమంత్రిపుంగవుడు విజ్ఞానవిశారదుడేసుమా! ఇప్పు డీయయాతి మరణభయముచే నామాటలు కల్లగభావించు చున్నాడు. అయినను యిట్లు చెప్పిచూచెదనుగాక! (ప్రకాశముగ) ఓయీ! ఎంత వెఱ్ఱివాఁడవయా? మహావీరుడైన ఆంజనేయ బ్రహ్మ చారిని సాధారణబలవంతునిగ భావించితివికదా?

గీ. సులభముగనబ్ధిదాటెను । శూరులైన
యసురులను రూపుమాపెను । యౌషధగిరి
తృణముగా నెత్తి గనవిప । క్షితిఁదెచ్చె
నతనికి యసాధ్యమౌ కార్య । మవనిగలదె.

కావున నీవు బ్రతుకదలంచితివేని వాయునందనుని శరణంబు వేడుము. ఆతఁడు నిన్ను తప్పక రక్షించితీరును. గతము వచింపక అభయప్రధానము సల్పినపిమ్మట నీభయకారణము విపులముగ నెఱింగింపుము. ఈ మాటమాత్రము మరువవలదుసుమా? నీకు శుభంబౌగాక, నేబోయి వచ్చెదను. (నిష్క్రమించుచున్నాడు.)

యయా—మంత్రీ! విశారదా! కర్తవ్యమెద్ది? నేనీనారదముని యాలోచనప్రకారము కాశీపురంబునకేఁగి ఆఆంజనేయుని శరణువేడె

దను. కాని అభయహస్తమిడి పిమ్మట నావాయుపుత్రుండు కారణ మరసినదైన ప్రతిజ్ఞను విడువకుండునా? హనుమంతుడు సత్యసంధుఁడు. బలవంతుడు. అతడూరకున్న వానరాధిపతియగు సుగ్రీవరాజేంద్రుడు నన్ను బిలుకుమార్పక మిన్నకుండునే? వృద్ధవీరుడు జాంబవంతుఁడు నాపీచమడంపకుండునా? వీరు యెల్లరు నూరకున్న బాలవీరుడైన అంగదుఁడు నన్ను పట్టి కట్టి కొట్టి తన దైవమైన రామమూర్తి సన్నిధిజేర్పక రక్షించునే? తక్కుంగల వానరులు నన్ను బ్రతుకనిత్తురా? మంత్రీ! రక్షణమాటయటుంచి వారెల్లరు నన్ను భక్షణచేయకుందురా? అక్కటా ! ఆనారదుడెంతటి యుపాయము జెప్పిపోయెను.

(విచారించుచున్నాడు.)

విశా—ప్రభూ! నారదునియూహావిశేషమూరకవ్యర్థముకాదు. అతనియాజ్ఞచొప్పున శరణాగతత్రాణబిరుదాంకితుఁడైనఁ ఆంజనేయుని శరణుజొచ్చుటయే ముఖ్యకర్తవ్యము. కావున మీరు కాశీపురంబునకు జనుఁడు. హనుమంతుఁడు చిరంజీవి తప్పకమిమ్ము రక్షించును.

యయా—అట్లైన నోవిశారదా! నేనిదె కాశీపురంబున కరుగ సంసిద్ధుడను. పూర్ణాయువున్నపుడః మిమ్ము నేత్రానందముగ గాంతును. లేదేని యివేకడసారిచూపులు. నీకు జెప్పవలసిన దంతయును చెప్పితి. సర్వము నీదేబాధ్యత ప్రాణేశ్వరీ! శాంతిమతి ! బిడ్డలనెటుల చూచు కొనెదవో ?

(విచారించుచున్నాఁడు)

శాంతి—నాథా! పతితోడిదే సతిబ్రతుకని పెద్దలు వచింపు చుందురు. నేనును మీవెనువెంటవచ్చి శ్రీరామచంద్రుని బాణఘాత మున మడసెదను. నన్నుంగూడ మీవెంటగొనిపొండు.

యయా—వెఱ్ఱిదానా! విశ్వామిత్రుండు నాపరివర్తన కాగ్రహోయుత్తచిత్తుడై శ్రీరామచంద్రునిచే నన్నుజంపింప ప్రతిజ్ఞాభారము దాల్పించ నీకెట్లుచావుమూడును? అపరాధినైన నన్నే శ్రీరామబాణము

సంహరించునుగాని నిరపరాధివి నిన్నేల సంహరించును? కావున నాచావునకై నీవు విచారింపకుము. బిడ్డలు బహుజాగ్రత్త. నేనిదే ఆంజనేయుని సన్నిధానమునకు శరణార్థినై బోవుచుంటిని. (చేయిబట్టుకొని)

గీ. పడతి! గాధేయుకు ప్రతిజ్ఞ । వదలెనేని
భూరిబలుడాంజనేయుడు । బ్రోచెనేని
దశరదాత్మజుడే దయ । దలచెనేని
మరలివచ్చెద లేదేని । మరణమెసుమి?

ఇవె మనకిర్వురకు కడసారిచూపులు పోయివచ్చెదను.

(నిష్క్రమించుచున్నాఁడు)

హా! నాధా! నాధా! (మూర్ఛఁబోవును)

శాంతి—(మూర్ఛదెలిసి) ఓత్రిలోకసంరక్షులారా! ఓపంచభూతములారా! ఓయక్షులారా! కిన్నరులార! నానాధుఁడు ఆంజనేయుని సన్నిధికి శరణార్థియై వెడలిపోయెను. రక్షింపుఁడు రక్షింపుఁడు.

సీ. ముల్లోకపతులార! । ముదముతో నానాధు
గాంచరే ప్రణుతుల । ర్పించుదాన
పంచభూతములార! । ప్రబలదేవతలార!
బ్రోవరే నాపతి । పుణ్యమబ్బు
యిన శశిఘనులార! । ఎలమిపాలకులార!
అరసి రక్షింపరే । యాత్మధవుని
దివిభువిగిరులార! । దిట్టవృక్షములార!
పాలింపరారె నా । ప్రాణవిభుని

గీ. మానిపుంగవులారయో । మాన్యులార!
ఖగసమూహములార! । రోమృగములార!
కలుషరహితుని । నానాధుగారవమున
బ్రోవరే సర్వదా మీకు । సేవజేతు.

(తెరపడును.)

హనుమద్రామసంగ్రామము

చతుర్థాంకము.

కాశీపురప్రాంతములో నొకవనము.

(ఆంజనేయుఁడు ఒంటరిగఁ బ్రవేశించుచున్నాఁడు.)

ఆంజ.—ఆహా! రామనామమంత్రమహిమ పరమభక్తులకు గాని పామరజనంబులకు విశదమగునా?

సీ. ఘోరాఘములుయెల్ల । ధారాళముగఁ బాసి
మంచిసుకృతిసభ । వించుమించు
లేమివినాశమై । లీలసద్యశలక్ష్మి
యంచితముగఁ బ్రవే । శించుహెంచు
పిరికితనముసుంత । పేరుకైనను లేక
ధృతిసర్వదానుండు । ధృవముమదిని
పెనురుగ్మతనుధర । బిలుకుమార్చియఖండ
సత్వసంపదనిచ్చు । సతతమహాహా!

గీ. అరయనరకము బాపి । సుఖాస్పదంబు
నైన వైకుంఠప్రాప్తిగ । నంగదొలుకు
రామతారకరాజీవ । నామమంత్రి
జపవిదారులకెల్ల ని । జ్జగతిస్థిరము.

పవిత్రమైన రామతారక మంత్ర పఠనదారులకు జగంబున వశముఁగానిదెద్దియైనఁగలదా?

గీ. శంకరు నెదుర్పవచ్చు ని । శ్శంక లేక
దాటవచ్చును సప్తసం । ద్రంబులెల్ల
దారుణదవాగ్ని నణచేత । దాృవచ్చు
జగతి నెటువంటి పనినైన । సల్పవచ్చు.

ఆహా! రామచంద్రమూర్తిని నరునిగ భావించి రావణాసురుఁడు సీతాదేవి నపహరించి లంకావైభవముఁ గోల్పోయి బంధుమిత్రకళత్రాది వర్గముతో సహా వీరస్వర్గముఁబొందెను. దుష్టులనుసహితము వీరస్వర్గ మలంకరింపఁజేసిన సీతాకళత్రుని శరప్రభావము సర్వదా కొనియాఁడినను తనివితీరదుగదా? ఓరామా! రాక్షసవిరామా!

శా. ఓరామా! రఘురామ! రాఘవాయటం । చొప్పారసద్భక్తిమై
నారాధించెడి భక్తసాదుజన సం । ఘౌఘుంబులం ద్రుంచి యిం
పారన్ బ్రోచి యఖండమోక్షపదవిన్ । ప్రాప్తంబుఁ గావింతువీవే
రామా! రవివంశచంద్ర గుణమే । టీ భక్తచింతామణీ!

ఓహో! రామచంద్రా! భవదీయసురుచిరాకారమూర్తినిగాంచి చిరకాలమైనదిగదా? నేనెన్నఁడు మరల అయోధ్యాపురంబునకుఁజని ఎన్నఁడు శ్రీరామమూర్తి పదజలదాయకమునగ్రోలుదునో తెలియకున్నది. ఇప్పు డామహనీయునిఁజూఁడ సంపూర్ణాకాంక్షఁ బొడముచున్నది. అదిగో అంగదబాలవీరుఁ డిటువచ్చుచున్నాఁడు. రామమూర్తిదర్శన మునకై అతనితో యోచించెదను.

(అప్పుడు అంగదుఁడు ప్రవేశించును.)

అంగ—సర్వదా భగవచ్చింతన పరాధీనుఁడైన ఆంజనేయవీరుఁడు నేఁడు ఒంటరిగ నెద్దియో విచారింపుచున్నాఁడు. యెద్దియోయన నేల? కేవలము శ్రీరామనామధ్యానహృదయుఁడైయుండెను. ఆహా! రామనామమంత్ర ప్రభావ మేమని సంస్తుతింతును.

సీ. రామతారకభూరి । రాజీవమంత్రమే
సంపదలకునెల్ల । స్థానమరయ

రామతారకమహా । రాజీవమంత్రమే
కలుషస్వరముద్రుంచు । ఖడ్గమరయ
రామతారకఘన । రాజీవమంత్రమే
విబుధకూటికిఁ । గల్పవృక్షమరయ
రామతారకదివ్య । రాజీవమంత్రమే
మరణభీతినివారిన్స్వ । సూత్రమరయ

గీ. ధరను శ్రీరామనామ । మంత్రంబుభక్తి
మానినర్త్యులకును మోక్ష । మార్గమరయ
ఇట్టితారకమంత్రపు । దిట్టమహిమ
సంస్తుతి యొనర్పధాతకు । సాధ్యమౌనె.

(ఆంజనేయుని సమీపించుచు) ఆంజనేయా! రామకార్యధురంధరా! నేఁడెద్దియో ఒంటరిగ నాలోచింపుచున్నావు?

ఆంజ—అంగదా! యెద్దియో యాయన నేల? శ్రీరామచంద్రమూర్తి మనకు శత్రుసమానుఁడుఁగదా? ఆమహానీయుని చింతదప్ప నాకిక మరేమికావలయును.

అంగ—(చెవులుమూసుకొని) అమంగళము ప్రతిహతమగుఁగాక? ఆంజనేయా! ఇదేమి? రామమూర్తి శత్రుసమానుఁడనుచుంటివి. అయ్యో మొంతపొరబాటు మారుతీ?

ఆంజ—అంగదా! ఎంతపొరఁబడితివి? రామమూర్తి మనకుదైవసమానుఁడనఁబోయిఁ శత్రుసమానుఁడని అమంగళ వచనము పల్కితి ప్రమాదహేతువగునేమోకదా?

అంగ—ఎన్నఁడును అవాచ్యము నీనోట నేవినియుండలేదు. ఏమో? ఇందువిషయము నాకును మిక్కిలి సందేహముగనున్నది. అయినను అవాచ్యమున కింతగా మనము కలతఁ జెందనేల? అన్నిటికిని శ్రీరామభూపాలుఁడె మనకాధారము.

ఆంజ—అవును. వానరులారా! రండు. శ్రీరామనామ భజన సల్పి ధన్యులమౌదము.

(అందరును కలిసి భజనసేయుదురు)

తెరలో.

ఓమహాజనులారా! మహావీరుఁడైన ఆంజనేయ భక్తాగ్రగణ్యుఁడు ఆవృక్షము నీడనున్నాఁడనియాం చెప్పినారు. మహాసంతోషము. ఇదె ఆమహావీరుని సందర్శించెదను.

అంగ—ఆంజనేయా! ఆసంబోధన మాలకించితివా?

ఆంజ—ఆలకించితిని కాని ఆకంఠస్వర మెవ్వనిదైయుండునో గ్రహింపఁగలవా?

అంగ—మారుతీ! ఆకంఠస్వర మెవ్వనిదో యొక రామభక్తునిదనియే నాసందేహము.

యయా—(త్వరితముగఁ బ్రవేశించి) శరణాగతత్రాణబిరుదాంకితా! ఆంజనేయా! శరణుశరణు (పాదముల గట్టిగబట్టుకొనుచున్నాఁడు.)

ఆంజ—ఓహో! పరమభక్త శ్రేష్ఠుఁడైన యయాతి ప్రభుకుంజరుఁడా?

చ. ధరఁగల సప్తసాంద్రములు । తప్పక యొప్పిన పొంగుగాక చెచ్చెరపశ్చిమాగ్నియుఁ ప్రీతను । మేచెనిసర్వము గాల్చుఁగాక సంగరమును సల్పగా గరళ । కంఠుఁడె వచ్చిన వచ్చుఁగాక నిన్ కరము మదీయశౌర్యతను । కాచెదు వాడను మిత్రరత్నమా?

ప్రభాకర విభాకర మహాగ్రహములాది త్రిశంత్కోటి దేవతానీకంబులుసాక్షిగ నీకభయప్రదానము సల్పితిని భీతిల్లకుము.

యయా—(స్వ) దైవమా! ఇప్పుడుగదా నేను ధన్యుఁడనైతిని.

అంగ—(స్వ)తొలుత నమంగళము. తదుపరి ఆర్తనాదముగననిజముగానిది ప్రమాదహేతువనియే తలంతును. అక్కటా! ఈభీరువిట్లు ప్రణమిల్లుట సంగతి విచారింపక ఆంజనేయుఁడు అభయప్రధానముచేయుట

ఎంతప్రమాదము ఎంతప్రమాదము. (ప్రకాశముగ) రాజా! నీవిట్లు భయోత్పాతుఁడవయి ఆంజనేయుని శరణు వేఁడుటకు కారణమేమి?

యయా—(స) ఓహో! బాలవీరుఁడైన అంగదవానరుఁడు సంగతినరయ తొందరపడుచున్నాఁడే? కొంపదీసి నాపనిఁబట్టితీరఁడు గదా! (ప్రకా) అంగదమిత్రమా! నాభయకారణమా? (అనుమానించుచున్నాఁడు)

ఆంజ—యయాతిప్రభుసింహమా! నీకువచ్చిన భయములేదు. ఆయాశవిముఖుఁడవైతివిఁ గనుక సందేహింపక నీభయకారణమెద్దియో వచింపుము.

యయా—రామకార్యధురంధరా! ఆంజనేయా! మృగయా వినోదినై నేనొకదినంబున ఘోరారణ్యములకేఁగి శ్రమంబు సంభవింప జలంబుల కొఱకు సరయూనది తీరమునకుఁ బ్రవేశించితిని.

అంగ—(స్వ) ఆసరయూనదితీరము మునిజన విహారస్థలమగుట విశేషముఁగ మహాసాధులచట జపవిధానపరులై యుందురు. అచట యీ యయాతి మునీశ్వరులకేమియపచారము సల్పియున్నాఁడో కదా?

ఆంజ—మహామునిజన స్థలమైన సరయూనదినిఁ గాంచితివా? యెంతధన్యుఁడ వెంతధన్యుఁడవు. యయాతీ! పిదప వార్త,

యయా—పావని! అచట నేనానామునీశ్వరులవలోకించి నాసమీపమునందు ఆసీనుఁడైయున్న వసిష్ఠమునినిఁ బూజనకే నేను ప్రథమమునఁ బ్రణమిల్లితిని.

ఆంజ—సాధుజనశ్రేష్ఠుఁడైన వసిష్ఠునిఁ బూజించుటలో దోషమెంతమాత్రమును లేదు.

యయా—రామదాసా! పిమ్మట నేఁబోయి శ్రీరామచంద్రుని అస్త్రగురోత్తముఁడైన విశ్వామిత్రునకు నమస్కరింపఁబోవ "త్రొక్క త్రొక్కిన తాఁచుపాము" వలె పండ్లుకొఱుకుచు,

చ. కరముఁగరంబునందుఁగల ॥ కంచు కమండలమెత్తి నీళ్ళను

చ్ఛరణముఁజేసి ఘోరముగ ! శాపము నాకిడఁబోవ నారదుం
డరసి యిదేమి హేతువని ! యాచితరీతిని వేడ నాతఁ డీ
ధరణిప్రతిజ్ఞసల్పెనను తప్పక ! జంపితునంచుమారుతీ !

అంగ—(స్వ) విశ్వామిత్రమునీంద్రుఁడన విశేషకోపస్వభావు
డు. అతడు సల్పిన ప్రతిజ్ఞావిధానము యన్యదాకాదు. ఏమహాత్మునైన
వేడి ఈమహారాజుపీదమడంప ప్రతిజ్ఞాభారము దాల్పించి యుండె
నేమోగదా?

ఆంజ—విశ్వామిత్రునకు ఆ మంకుబుద్ధి సహజముగనున్నది
యే? యయాతీ ! తదుపరి విశేషమేమి?

యయా—మారుతీ ! తరువాత నావిశ్వామిత్రుఁడు

(సంశయించుచున్నాడు.)

అంగ—(స్వ) ఆహా ! ఈతఁడు బహు అనుమానాస్పదముతో
బ్రత్యుత్తర మొసఁగుచుండెను. అంతటి మహాప్రభుసింహుఁడేమి? ఇం
తలో నింతటి భీరువుఁడౌటయేమి? ఎద్దియో గొప్పకారణముండబట్టి
యె ఆంజనేయుని శరణుఁజొచ్చినాఁడు. ఎట్టిప్రమాద హేతువు సంప్రా
ప్తమానోకదా? (ప్రకాశముగ) ఓయీ ! అనుమానించెద వేల? సమా
ప్త వచనముగూఁడ నెఱిఁగింపుము.

ఆంజ—యయాతీ ! అవశ్యము. ఈ ఆంజనేయమహావీరుడు
నిన్నురక్షించువాఁడు. భయపడక పిమ్మట నేమిజరిగినదో తెల్పుము.

యయా—వాయుపుత్రా ! తరువాతను విశ్వామిత్రుఁడు నన్ను
జంపనలయునని శ్రీరామునిచే ప్రతిజ్ఞాభారము దాల్పించెను.

ఆంజ—హా ! ఎంతప్రమాద మెంతప్రమాదము. హా రామా!
దశరథరామా ! రాక్షసవిరామా ! హా ! రణరంగభీమా ! హా ! హా !

(మూర్ఛిల్లుచున్నాడు.)

అంగ—(స్వ) దైవమా! అనుకొన్నంతయు ఘటించితీరినది.
ఇప్పుఁడీ కర్తవ్యమెట్లు నెరవేరునో తెలియకున్నది. ఆహా! సత్యవంతులు

అమంగళమే వచించినను మంగళమేవచించినను సార్థకమైతీరునుకదా?

యయా—దైవమా! ఇప్పుడీతఁడు నాముప్పుఁదప్పింపక చప్పున నప్పుడమిదొరకప్పజెప్పి తప్పక నావిశ్వామిత్రుని కోర్కెదీర్చునేమో గదా ? ఎరిగి ఎరిగి నన్నీహనుమంతుని సన్నిధికనిపి నారదుఁడు నాప్రాణములుఁ దీయించుచున్నాఁడు హా! దైవమా ! నాకిక దిక్కెవ్వరు.

ఆంజ—(మూర్ఛఁదెలిసి)

ఉ. రాముఁడు దేవసన్నిభుఁడు । రాముఁడు దారస్వభావుడుర్వి శ్రీ
రాముఁడులోకరక్షకుఁడు । రాముఁడు భక్తపరుండు జానకీ
రాముడు సర్వపోషకుఁడు । రాముఁడు దుష్టవిదారుఁడట్టి శ్రీ
రామునితోఁడనా రణము । పాప్తమునుఁ గల్గుట నక్కటక్కటా?

అయ్యయ్యో! ఎంతప్రమాద మెంతప్రమాదము. యయాతీ! నీవేల ప్రథమమున నీసంగతిఁ దెల్పవైతివి? (విచారింపుచున్నాఁడు)

యయా—రామదాసా ! నేనాయనునూనహేతువు దొలుతఁ దెల్పిన నన్ను రక్షింపరేమో యని సందేహపడితిని.

ఆంజ—అంగదా ! తొలుత నమంగళవచనము ప్రమాదవశమున వదలితిని. వెంటనే ధృవపడితీరినది. నిష్కారణవైరము నాదైవమునైన శ్రీరామమూర్తితో గల్గినదిగదా? ఇప్పుడు చేయవలసిన కర్తవ్యమెద్దియో తెలియకున్నది. బాలకా ! చూపులకుచిన్నవాడవు. అయినను బుద్ధికి బృహస్పతివంటివాఁడవు. నీవే యిద్దానికి పర్యవసానమాలోచింపుము.

యయా—(స్వ) ఈబాలవీరుఁడేమి వచించునోకదా? (ప్రకాశముగ) అంగదా ! ఎంతముప్పువచ్చినను నన్ను విడుచు నుపాయము మాత్రము సల్పవద్దుసుమా? శరణార్థిని రక్షించినను భక్షించినను మీయదియె భారము.

అంగ—మారుతీ ! ఈయయాతిరాజు రామచంద్రుని పరమ భక్తబాంధవ శ్రేష్ఠుఁడు. విశ్వామిత్రుఁ డేవో అబద్ధపుమాటలుచెప్పి

శపథము చేయించియుండవచ్చును. కావున యిప్పుఁ డీతనిని మనమిరు పురము వెంటనిడికొనిపోయి శ్రీరాముని శరణనివేఁడి నిజముచెప్పిన తప్పక నాదశరథాత్మజుఁడు మనలనెల్లరను రక్షించితీరును. అట్లుజేయు టమంచిదని నాయభిమతము.

ఆంజ—అంగదా ! నీయాలోచన శ్రేయోదాయకమే? కాని అట్లా రామచంద్రుఁడు సమ్మతింపనిచో చేయవలసిన కర్తవ్యమేమి?

అంగ—సమ్మతింపనిచో మనమీతనిని రామసన్నిధిఁజేర్చి గాధేయుని శపథము నెరవేర్పవలసినదే?

ఆంజ—ఆహా ! అంగదా ! శరణాగతత్రాణబిరుదాంకితుఁడైన ఈఆంజనేయుని భీషణప్రతిజ్ఞాపరిపాలనకు భంగము వాటిల్లునే?

చ. నరపతులెల్ల రేకమయి । నాపనిఁబట్టఁగవత్తురఁగాక యా
సురపతి సూర్యచంద్రఘన । శూరులె యుగ్రతవచ్చుగాక శం
కరచతురాన నాయకులు । కట్టడిఁగాచను దెంత్రుఁగాక నే
స్థిరము యయాతి ధర్మగుణ । సింహునిఁబ్రోచెదఁ వాడనంగదా!

రాముఁడే వచ్చుఁగాక ! యలభీముఁడే వచ్చుగాక ! పరందాముడేవచ్చుగాక ! భూమ్యాకాశాదిపంచభూతములుసాక్షిగ నభయప్రధానముజేసిన యయాతిరాజేంద్రుని విడిచిపుచ్చుదునే?

యయా—సెహబాస్! హనుమంతా! శరణాగతత్రాణబిరుదు నీకుగాని తదితరులకు చెల్లునే? మహావీరుఁడవుకనుకనే నారదమునీంద్రుడు నీవుతప్ప నాకురక్షకు లెవ్వరును లేరని బోధించెను. ఆహా ! తొలుత నేనా నారదునిపల్కులు హేళనఁగనే భావించితినిగాని యిప్పుడు సత్యముఁ గనుగొంటిని.

(అప్పుడు సుగ్రీవజాంబవంత సుషేణాదివానరులు ప్రవేశింతురు.)

సుగ్రీ—తాతా ! జాంబవంతా ! నేఁడు ఆంజనేయవీరుఁడు చింతింపుచున్నాడు కారణమెద్దియో గదా ?

సుషే—తాతా! ఆంజనేయుఁడు విచారముమాట యటుంచి యతని ప్రక్క నెవరో నూతనవ్యక్తి పులినిఁజూచిన మేకవలె గడగడ వణకుచున్నవాఁడు గంటిరా?

జాంబ—నాయనలారా! నానేత్రములకు ఆతఁడెవరో తెలియకున్నది రండు కారణమరయుదము.

(ఆంజనేయుని సమీపించుచున్నారు.)

సుగ్రీ—పావనీ! ఎన్నఁడును విచారమనుమాట నెరుగవు నేఁడిట్లు ఘోరముగ చింతించుటకు కారణమేమి? అంగదా! ఈనూతన వ్యక్తి ఎవరు?

యయా—వానరాధిపా! సుగ్రీవరాజా! నేను భాస్కరాన్వయుఁడను. నాయభిధేయము యయాతియందురు.

అంగ—నాయనా! ఈమహారాజుపై విశ్వామిత్రుడల్గి మన రామమూర్తిచే నీతనిఁ జంపింప ప్రతిజ్ఞను దాల్పించెనట. అందుల కితఁడు భీతిల్లి మన ఆంజనేయుని శరణువేఁడసరికి సంగతినరయక అభయప్రదానముఁజేసెను. అదియె విచారకారణము.

జాంబ—కటకటా! ఎంతప్రమాద మెంతప్రమాదము.

ఆంజ—వానరాధిపా! తాతా! జాంబవంతా! మీతో నే నేమని వచింతును.

గీ. ఎవనిపాదసేవ ॥ నిన్నాళ్ళు సేవించి
వలయుకాంక్షలెల్ల ॥ బడసినానొ?
అట్టిమనకుదేవు ॥ డైన రామునకు నే
బగతుడైతి నోక న్న ॥ పాలుకతన.

సుగ్రీ—అయ్యో! మారుతీ! ఎంతప్రమాదము సల్పితివి? రమ్ము యితనిని తత్క్షణము రామమూర్తి సన్నిధికిఁ జేర్పుదము.

యయా—సుగ్రీవా! ఇదేమిఘోరముమహానుభావా! శర ణార్థిని రక్షించినను భక్షించినను మీయదియె బాధ్యత. రక్షింపుము. ఆంజనేయుని యుద్యమము నిర్విఘ్నముగ నెరవేర్పుము.

సుగ్రీ—యయాతీ! నీకు నేను అభయహస్త మొసంగలేదు సుమా?

సుషే—ఓయీ! నీకిభయప్రధానము ఆంజనేయుడేకాని నేను చేయలేదుసుమా?

జాంబ—రాజా! దైవసాక్షి నీకభయప్రధానమునే సల్పియుం డలేదుసుమా?

యయా—(స్వ) కటకటా! వీరుమొట్టమొదలుకే వచ్చు చున్నారు. దైవమా! హతోస్మినైతినిగదా?

ఆంజ—(స్వ) ఓహో! వీరురామచంద్రునకు భీతిల్లి వీరిలో వీరు కలవరపడి భీరువును మరింత భయభ్రాంతునిగ జేయుచుండిరిగద?

సుగ్రీ—మారుతీ! చూచెదవేల? రమ్ము యితనిని గొంపోయి రామున కప్పజెప్పుదము.

సుషే—పావనీ! ఇప్పుడీతనిని మనము రక్షింపబూనితిమేని తప్పక నాజానకీ ధవుని కోపాగ్నికి భస్మము మనమెల్లరము కావలసి నదే? ఇంకను విచారించెదవేల?

జాంబ—నాయనా! వాయుపుత్రా! సీతాకళత్రునితో చివ్వ ముచేయుటయన ప్రళయాగ్నితో బుర్వు పోరాడునట్లుసుమా?

ఆంజ—(స) ఆహా! ఇప్పుడు వీరికి నేనేమని ధైర్యముఁ జెప్పు వాఁడను (ప్రకాశముఁగ) వానరులారా! తాతా! జాంబవంతా! మీరు రామచంద్రునకు భీతిల్లియా, యయాతిని విడువుమనుచుంటిరి. అల్లి స్సటికిని భయపడకుఁడు. నాభక్తితాళ్ళచే సీతారాములను మదీయ హృదయఫలకమునం బొందుపరచియుంటిని. నాకు చావులేదు. ఇదె

నాహృదయఫలకమునం సీతారాములం దిలకించి భయోత్పాతము మానుఁడు.

(అప్పుడు బ్రహ్మాండ రూపముదాల్చి, హృదయముచీల్చి సీతారాములను కినపర్చుచున్నాఁడు)

అందరు—(చేతులుఁ జోడించి)

మానినీ వృత్తము.

మా. శ్రీకరుణాకర చింతసరామభి । శిష్టజనాగ్రి ప్రసిద్ధవరా!
భీకరరూప ప్రవీణ మహాఘన । భీమసగోత్ప్రప ప్రేమకరా!
సైకతరాక్షస సంహారఘోర పి । శాసనిమగ్ధిస సత్కీర్తిధరా!
పాకటధీర ప్రపంచఘనాజన । పాలిత సాతత పాపహరా!

జయ్ శ్రీఆంజనేయబ్రహ్మాండమూర్తికిజయ్—

సుగ్రీ—ఆంజనేయా ! నీబ్రహ్మాండ స్వరూపహృదయఫలకము నంగల సీతారాములంగాంచి ధన్యులమైమితి. మాభయోత్పాతము పటాపంచలైనది.

ఆంజ—(బ్రహ్మాండరూపమువిరమించి) మిత్రులారా! ఇప్పుఁడు నాకు పరమసంతోషముఁ గల్గినదిఁగదా ?

అంగ—ఆంజనేయా ! రామకార్యధురంధరా! అనుజ్ఞనొసగెద వేని నావిజ్ఞాన చాతుర్యమున శ్రీరాము చరణంబులంబఁడి తావకసందే శాంశమెరింగించి ఎట్టులైనను సంధిపొసగుటకే ప్రయత్నింతును ఇందు కు నీయభిమతంబేమి ?

యమా—(స్వ) దైవమా! ఇప్పుఁడుగదా నేను సంపూర్ణభయ రహితుఁడను.

ఆంజ—అంగదా ! మంచిమార్గమునె యన్వేషించితివి. సుగ్రీవా! ఇందులకు నీవేమనియెదవు ?

సుగ్రీ—పావనీ! నేను మాత్రము నీకు అన్యథా ప్రవర్తింతునా? (అంగదుని జూచి) బాలకా! శ్రీరామచంద్రమూర్తితో నమస్కారపూర్వకముగ నాసందేశము నీవిధముగఁ దెల్పుము.

చ. ఎఱుఁగక ముందుగా నభయమే । యొనరించెను యాంజనేయుఁడీ
కరణిని గాన భీరువునుగాచుట । ముఖ్యప్రధానమేయగుఁ
శరణని వేఁడినాఁడతఁడు । శాత్రవుఁడే యగుగాక ! భక్తశే
కర ప్రభుకుంజరుండతఁడు । గౌరవనీయుడటంచుదెల్పుమా.

వెండియు నీపరమభాగవతోత్తముఁడైన ఆంజనేయుఁడు చేసినది తప్పుఁగాదనియు శరణాగతుని రక్షించుట ధీరులలక్షణమనియు యయాతి ప్రభుకుంజరుని రక్షింపుమనియు నెఱిఁగింపుము.

జాంబ—అంగదా! శ్రీరామమూర్తితో నీవృద్ధజాంబవంతుని ప్రణుతులుఁగ నిట్లువచింపుము.

గీ. శరణుఁ జొచ్చె నీకు । సద్భక్తశ్రేష్ఠుండు
అభయహస్తమొసగె । ననిలసుతుఁడు
అరయ వీరిరువురు । పరమభక్తులెగాన
తప్పుఁగనక బ్రోచు । టొప్పుదేవ!

యయా—(స్వ) వీరిరువురసందేశము బాగుగనేయున్నది. కాని సంధి కొంపదీసి రంధియైన మావల్లకాదనరుకద?

అంగ—ఆంజనేయా! నీసందేశముకూడ విపులముగఁ దెల్పుము.

యయా—రామదాసా! సందేశమాపుటలో సంగ్రామమునకు సిద్ధపడియే పంపవలెనుసుమా ?

ఆంజ—అంగదా!

సీ. ప్రబలరాతినిఁగూడ । పడతిగామార్చిన
పాదంబులకు నాదు । ప్రణుతులనుము

పుట్టినదాదియే । నెట్టిదుష్కార్యంబు
హరియాన జేయుటే । నెఱుగననుము
ప్రీతినంబట్టినయట్టి । గతమెఱుంగక రాజు
కభయమే నిడితి ని । జంబెయనుము
కరుణంగాంచుటయుం తా । నక భక్తశేకరుం
డినవంశసంభూత । ఘనుడెయనుము
గీ. పరమభక్తులం గృపంబ్రోవ । కరమునీకు
చెల్లునేకాని నిర్దయ । చెల్లదనుము
అన్నిటికి నీవె యాధార । మనుచు
నమ్మి ధ్యానమొనరించుచుంటి త । ధ్యంబెయనుము.

మరియు చిన్నతనంబుననుండియు నేనామహాత్మునకు సల్పిన మేలు మరువవలదనియు యయాతిప్రభుశ్రేష్ఠుండు నిర్దోషియనియు అతని రక్షించుట పరమధర్మమనియు దెల్పి నీబుద్ధి చాతుర్యమున సంధిపొసగ జేసుకొని రావలయునుసుమా?

అంగ—యయాతీ! జానకీధవుని కేమయినను తెల్పవలెనదవా?

యయా—నెచ్చెలీ! నాహృదయపూర్వకవందనములుగ నిట్లు వచింపుము.

గీ. మానిసింహునిపల్కులు । మాపిదాల్చి
ధరననుండ్రాక ఘనశప । థము వహింప
ధైర్యపరులైనవారికి । తగనిదనుము
భక్తవితతిని రక్షింప । పాడియనుము.

అంగ—సరే! మీయెల్లరసందేశములు సమంజసములుగనే యున్నవి. నాశక్తికొలది రాయభారము నిర్విఘ్నముగనే పొసగింతును కాని ఆంజనేయా! అట్లుసంధి కారామమూర్తి సమ్మతింపనిచో చేయవలసిన విధానమెద్ది?

ఆంజ—సంధికార్యాము రామమూర్తి సమ్మతింపనిచో సమరమే నిశ్చయమని వక్కాణింపుము.

యయా—శెహబాస్ ! వీరాంజనేయుఁడవన నీవేకదా?

సుగ్రీ—అంగదా ! పోయిరమ్ము. మన ఆంజనేయుని సమాప్త వచనమే ఆఖరునచనము.

జాంబ—నాయనా ! బహునెమ్మదిఁగ రాయభారము నెరవేర్పుము. కోపావేశమున లక్ష్మణుఁడేమయిన దూషణకుఁ గడంగెనా? నీవు బహుశాంతముగనే యుండవలయును సుమా?

అంగ—మారుతీ ! పోయివచ్చెదను. భవిష్యత్కాలము ఎట్లు జరుగునో?

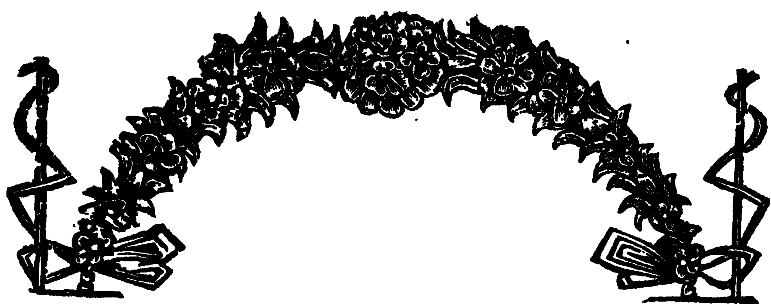
ఆంజ—మంచిది పోయిరమ్ము.

అంగ—చిత్తము.

(నిష్క్రమించును.)

(తెరవాలును.)

హనుమద్రామసంగ్రామము

పంచమాంకము.

శ్రీరాముని దర్బారు.

(కుర్చీలపై నధిష్ఠించిన శ్రీరామ భరత లక్ష్మణ శత్రుఘ్నులు)

రాము—తమ్ములారా!

చ. అరయఁగ నేమృగంబునో । మర్యాద గ్రహింపని క్రూరబుద్ధినో
పరమసుధీజనాంతక స్వ । భావుఁడనో, శిలనో, చటుండనో
ధరకరుణావిహీనుఁడనో । దండిభుజంగపుజాతినో, సహో
దర వరధీరులార! గనఁ । దప్పితి నేటికి ధర్మమార్గమున్.

లక్ష్మ—అన్నా! ఇప్పుడు విచారించిన లాభములేదు. అప
ఖ్యాతిపాలుఁబడుట తప్పదు.

రాము—సహోదరులారా! ఎంత యవివేకిని ఎంతయవివేకిని?
నాపరమభక్తుని నాచేతులారా వధింపఁగల్గుదునా?

చ. అనుపమభక్తశ్రేష్ఠుఁడు । యయాతి నృపాలఘనుండు మామకీ
ఘనకులజుండు బాంధవుఁడ । ఖండకృపాకరకీర్తిశాలి నా
కనుజసమానుఁడాతని । కటా! మునివర్యుకథావిధానమే
దునిమోఁడిమార్గమయ్యె నటు । దుస్సియఘుంబు భరింతుభూస్థలిన్

భర—అన్నా ! రామచంద్రా ! విశ్వామిత్రుని ప్రబోధవిశేషము చేతనె తొల్లినీవు తాటకిని స్త్రీ యని విచారింపక గూల్చియుంటివి. గురుజనంబులు బోధించిన పరమార్థము పాపమే యైనను తప్పక పుణ్యకార్యమే యగును. కావున సంసిద్ధుండవుకమ్ము.

రాము—సోదరులారా ! నాయజ్ఞానప్రతిజ్ఞానంతరమున నొక్క మహానీతి సుబోధమగుచున్నది.

చ. అరయక ముందు వెన్కలను । యాత్రితువాక్యచయంబు లే యుదా
హరణముగాఁదలంచి కల । నైన జగంబున ధీరుఁడెన్నఁడుఁ
త్వరపడి బోత్రునేనని వృ । థా శపథంబొనరింపరాదు నే
బొరపడి భక్తునిన్ దునుమ । బూనితి దీక్షను మందబుద్ధినై.

శత్రు—అన్నా! జగంబున నెవ్వరికైనను పొరఁబాటులుండక పోవు. ఇందులకై విచారింపక విశ్వామిత్రుని కోర్కెఁదీర్పుము.

(అప్పుడు నారదుఁడు ప్రవేశించుచున్నాఁడు)

నార—(ప్రవేశము)

రాము—మహాత్మా! చిరకాలసందర్శనము. ఆపీఠమునందాసీనులుకండు.

నార—(కూర్చొని) రామచంద్రా! నీప్రతిజ్ఞానంతర ఫలితముఁ గంటివా ?

రాము—(విచారించుచున్నాఁడు)

భర—లేదు, నారదమునీంద్రా! ఇదె నేఁడు యయాతిపైకి దాఁడి వెడలనుంటిమి.

నార—రాఘవా ! విశ్వామిత్రుని విజ్ఞాపంబునకు ఆగ్రహాయత్తచిత్తుఁడవై భక్తాగ్రగణ్యునిపైకి దాఁడిసల్పుట పరిహాసాస్పదము గదా? అందును ఆయయాతిప్రభువు

చ. అనయముభక్తిగీతములె । హర్షముతోఁ బఠియించువాఁడు ఎం
దును పరరాజశ్రేష్ఠులను । దూషణచేయని యట్టివాఁడు యే

ఘనతరకష్టమబ్బినను । బ్రహ్మపయి సత్యమె పల్కువాఁడు నీ
యనుపమ భక్తసింహుని! య । యాతినిగూల్చుట దోషమౌఁగదా?

లక్ష్మ—మహాత్మా! అదియె యిప్పుడు విచారణీయాంశము. ఏదియెటులున్ననుగురుజనంబులవాక్యములుశిరసావహింపవలసినవేకదా!

రాము—బ్రహ్మపుత్రా! నీకుఁదెలియని విషయము జగంబున లేదు. ఇప్పుడు నాగురునాజ్ఞ దప్పనూర్గమెద్ది? నాప్రతిజ్ఞాభారము తగ్గు నుపాయమెద్ది? వచించి నావిషాదము 'మాన్పుము నారదా!

నార—రాఘమూర్తీ! మీవిచారమున కేమిగాని మీప్రతిజ్ఞా నంతరమున చిన్నసంఘటనమొక టాలకించితిరా?

భర—త్రిలోకసంచారివి! నారదా! ఆయయాతి మాపైకిఁదాడి సల్పుచున్నాఁడా ఏమి?

నార—ఏమనిఁదెల్పుదును. ఆయయాతి మరణమునకు భీతిల్లి కాశీపురంబుననున్న ఆంజనేయుని సన్నిధికరిగి యిటువలెనె శపథంబు జేయించెను. వీరాధివీరుఁడైన ఆహనుమంతుడు యయాతి రక్షణాగైకొని మీతో యుద్ధముచేయ సంకల్పించుకొనియున్నాఁడు.

రాము—(విచారముతో) ఏమి? నారదా! భక్తాగ్రగణ్యుఁడైన ఆంజనేయుఁడు యయాతి రక్షణఁగైకొనియున్నవాఁడా? హా! పరమ మిత్రిభక్తాగ్రగణ్యునితో తుదకు వైరము సంభవించెనా?

భర—(ఆగ్రహముతో) ఓరోరి ఆంజనేయా! యయాతి రక్షణాగైకొనియుంటివా? దురాత్మా!

శా. ఔరా! సుంతయు భీతిలేకిటుల । యన్యాయంబుగానేడు స
చ్చూరాగ్రేశరుఁడైన రాముయరి నీ । క్షోణీస్థలిఁ బ్రోచితే
సైరింపంబనిలేదు నీకిపుఁడె । నాశౌర్యంబు జూపించెదన్
శ్రీరామానుజులుండిరం చెఱుగవో । చిత్తంబునన్ క్రూరుఁడా!

లక్ష్మ—దురాత్మా! వీరాధివీరుండ నను గర్వముచే మాతో యుద్ధసన్నిద్ధుఁడవై యుంటివా? ఈలక్ష్మణ ధీరుఁ డుండెననియైన మనంబున గ్రహింపవైతివా?

మ. కలుషాత్మా! మదిజంకునందక తననిన్ । గాపాడఁగా నెంచితే
దలఁపఁ లేదొకొ నిన్నుబట్టి ధరణిన్ । దండింతు శ్రీరాముతమ్ము
లు; ధీమంతులటంచు పృథ్వీపతితో । బోరాఁడగా బూనితే
నిలు నీప్రాణము దీతు నీక్షణములో । నిక్కంబు చండాలుఁడా!

శత్రు—ఓరోరి గర్వాంధప్రమత్తహృదయా!

గీ. ఓరి చండాల! యిపుడె నీ । యొడలుచీల్చి
గర్వపరిహారమొనరింతు । కాచుకోర
నీతి; నియమములేక యా । యాతి కీవు
అభయహస్తంబు నిడియుంటి । వా దురాత్మ!

ఇదె శత్రుఘ్నుని భీకరచాపంబునకు శిథిలముఁగాఁగలవు.

(భరత లక్ష్మణ శత్రుఘ్నులు పోవ బోవుదురు.)

రాము—(వారించి) తమ్ములారా! శాంతము వహింపుడు. నారదా! అట్టిప్రతిజ్ఞను ఆంజనేయుఁడు చేసియుండునా?

నార—రాఘవా! చేయు కేమి? అతఁడు చిరంజీవినని చిందులుద్రొక్కుచున్నాఁడు. నాకు వైకుంఠమున జాల బనియున్నది. నే బోయివచ్చెదను. (నిష్క్రమించుచున్నాడు.)

లక్ష్మ—అన్నయ్యా! ఇంకను శాంతియా? దైవవ్యతిరేక పవిత్రకుఁడైన నావాయునందనుని తప్పక దండధరుపాలికిఁ బంపించవలసినదే?

భర—రామచంద్రా! ఆదురాత్ముని క్షమింప వీలులేదు.

శత్రు—అన్నా! అవశ్యమాహుష్టవానరుని హతమొనర్పుటయె శ్రాంతి. దైవప్రతికూలుఁడైన నాతని నేమిచేసినను దోషములేదు?

రాము—కటకటా! ఆహనుమంతుఁడు యిట్టివాఁడగునని దలంపనైతినికదా? నేజంపశపథము నహించిన యయాతి కాతఁడేమనిఁ దలంచి అభయప్రధానము నల్పెనో తెలియకున్నది.

లక్ష్మ—అన్నా! ఏమనిదలంచియో యననేల? దైవముతో సంగ్రామంబు నల్పదలంచి.

భర—అతిగర్వాంధకార ప్రమత్తహృదయుఁడై నీతోఁ కలహము చేయదలంచి.

శత్రు—అన్నా! కాదు. దైవాంతకుఁడను కావలయునని ఆతని గర్వము. విచారించెదరేల? ఆదురాత్ముని గర్వంబు ఖర్వంబుగావించి విశ్వామిత్రుని వాంఛనెరవేర్పుదము రండు.

రాము—సహోదరులారా! ఆంజనేయుని బలాతిశయము వర్ణింప నవ్విధాతకైనను తరముకాదుసుమా? అతనిని సామాన్యవానరునిఁగ భావింపరాదు.

భర—అంతటి గర్వమాచండాలున కుండబట్టియే యింతటి దురాచరణంబునకు సిద్ధపడియున్నాఁడు.

రాము—హనుమంత భక్తాగ్రగణ్యుఁడు నాపరమభక్తుఁడు, జగంబున నాతనికి అసాధ్యకార్యములేదు.

సీ. అలత్రిమూర్తులకైన । నలవిగాని సముద్ర
మోటుధైర్యంబున । దాటినాఁడు

లంకాసురక్షిణి । లంకిణిన్ బడఁగొట్టి
అసురాధముల స్రుక్క । డంచినాఁడు
బహుతాంత్రికుండు ని । మ్మహిజడదారి యౌ
కాలనేమినిద్రుంచి । కూలినాఁడు
సహజప్రతాపుఁడై । సంజీవిఘనశైలి
తృణముమాదిరి నెత్తి । దెచ్చినాఁడు

గీ. ధరను మైరావణాసురు । దర్పమణచి
మనలరక్షించి స్థిరకీర్తి । బడసినాఁడు
ఇట్టిగుణవంతు బలవంతు । డిట్టిభక్తు
డాంజనేయుఁడు సామాన్యు । డౌనెయనుజ !

లక్ష్మ—అన్నా !

గీ. ఎవనిభక్తుఁడనుచు । నెవనిమిత్రుండంచు
నెవని వీరుఁడనుచు । నెంచిసతము
కాంక్షలెల్లనొసగి । కాపాఁడియుంటివో
యతఁడె నీదు పగతు । డాయెనేఁడు.

శత్రు—అన్నా ! అంగదుఁడుకాబోలు నిటేవచ్చుచున్నాడు.

అంగ—(ప్రవేశించి) శ్రీరామ భరత లక్ష్మణ శత్రుఘ్నులకు భక్తిపూర్వకప్రణామములు.

రాము—అంగదా ! ఆపీఠమున ఆసీనుఁడవుకమ్ము.

అంగ—(కూర్చొనుచున్నాఁడు.)

లక్ష్మ—(స్వ) బహుశా ఇతనిని రాయభారినిగా ఆంజనేయుడు బంపియుండవచ్చును.

రాము—అంగదా ! ఆంజనేయ సుగ్రీవాది వానరులం గాంచి చిరకాలమైనది.

చ. అనుపమ ధైర్యశాలియగు । నాహనుమంతునకుఁ సుఖంబె బల
ఘనుఁడగు వానరాపతి । యఖండ ప్రమోదమునున్నవాఁడె యె
న్నను కఁడు వృద్ధుడయ్యును । మహాబలవంతుఁడు యట్టి జాంబవం
తునకును క్షేమమే మరియు । దోర్బలులాకపులెల్ల సౌఖ్యులే.

అంగ—మహాత్మా! రామచంద్రా! తావకకృపాతిశయమున నందరును క్షేమముగనున్నవారు.

లక్ష్మ—అంగదా! దానికేమిగాని మీవానరులెల్లరు

గీ. రామనామభూరి । రాజీవమంత్రము
నెన్నడైనదలచు । చున్నవారె?
దైవమనుచుగొల్వ । ధాత్రీశ్వరుండంచు
సంతభయమునందు । చున్నవారె?

అంగ—మహాత్మా!

గీ. అనవరతము మిమ్ము । నాత్మదలంచుచే
వానరులకు ముఖ్య । భ్రాంతి మరియు
దైవమున్ననొరిగి । దండంబొనర్చుచే
కోతులకు సతంబు । నీవెదేవ.

ఈవానరులట్లు భక్తతత్పరులై యున్నవారో లేరో శ్రీరామమూర్తి యొక్క ఆత్మయే యెఱుంగును.

రాము—అంగదా! ఇప్పుఁడు నీవిచటికి వేంచేసిన హేతువెద్దియైనఁ గలదేని వచింపుము.

అంగ—దేవా! సర్వాంతర్యామివగు తమకుఁ దెలియని విషయము జగంబున లేదు. తావకప్రతిజ్ఞానంతరమున యయాతి భీతిల్లి

లక్ష్మ—ఆ! అంగదా! అంజనేయుఁడు యయాతికి అభయ హస్తమొసఁగినాఁడని మాకెల్లరకు దెలిసిన సంగతియే?

భర—అందులకిప్పుఁడేమిచెప్పి నిన్ను రాయభారినిఁగఁ బంపెనో అయ్యది వచింపుము

అంగ—తదుపరి రామచంద్రా! మీప్రతిజ్ఞాభారము విని మూర్ఛాగతుండయ్యెను.

భర—ఓయీ! అట్లాతఁడు మూర్ఛిల్లనేల ? తక్షణమే ఆదురాత్ముని పీచమడంచియుండిన బాగుండునే?

లక్ష్మ—ఆసుగ్రీవరాజైనను వాని మదమణంప లేకపోయెనా?

శత్రు—అంగదా! నీవైనను ఆయయాతి పశువును వధింప లేకపోతివా ?

అంగ—విజ్ఞానులట్లు సెలవిచ్చిన నేనేమనువాఁడను. అట్లాశరణుఁజొచ్చిన భీరువును వధించిన ధర్మహానికదా ?

రాము—సరే, బాగుగ నెయున్నది. దైవమునైన నాతోసంగ్రామము సంభవించెగదాయని మూర్ఛిల్లెనా ? అంగదా తరువాత.

అంగ—దేవా! తదుపరి ఒక్క ఆంజనేయుఁడేఁగాకుండ తక్కుంగల వానరులెల్లరు చాలచింతించిరి.

రాము—పెద్దఁగొడవతోఁ బనియేల ? అంగదా! ముఖ్యముగా వారిసందేశాంశముల విపులముగ నెఱిఁగింపుము.

అంగ—అట్లా వానరులెల్లరును చింతించి నమస్కారపూర్వకముఁగ నిట్లు వచింపుమని నన్ను రాయభారినిఁగ బంపించిరి.

సీ. శరణుఁ జొచ్చినవాఁడు । స్వామినీభక్తుండౌ
కృపగావుమనుచు సు । గ్రీవుడనియె

తప్పు చేసినవారు । తండ్రి నీబిడ్డలే
పరులుగారని జాంబ । వంతుఁడనియె
తపసివృత్తునకు వం । దనమిడనది దోష
మౌనేయటంచు య । యాతియనియె
ఎఱుఁగక నభయంబు । నిడితి యయాతికే
నంతియేయని హను । మంతుఁడనియె

గీ. వెండి యీస్వల్పతప్పు సం । ప్రీతి నైచి
భక్తుఁడైనయయాతి గా । పాడుమనియె
శరణుఁజొచ్చినవానిని । పరమకృపను
బ్రోవ ఘనమంచు బోధించి । తీవెయనియె.

మరియు నేను మీకు సల్పిన మేలు మరువవలదనియు సర్వదా నీనామస్మరణమే సల్పుచుంటిననియు వినయపూర్వక వందన శతంబులతో వచింపుము.

లక్ష్మ—ఓహో! అతఁడుసల్పిన మహామేలు మాపగతుని రక్షించి మాపైదండెత్తఁదలంచుటయే కాబోలును.

రాము—అంగదా! బాగుగనేయున్నది కాని, నేనట్లా యయాతిని రక్షించినచో నాప్రతిజ్ఞాపరిపాలనకు భంగముగల్గును గదా? దానికేమనియెదవు. ఆహా! ఎంతఘోరముఁదలపెట్టినాఁడాఆంజనేయుఁడు. సరే నీసందేశార్థము సర్వమును గ్రహించితిని. అంగదా! నేనీసంధికై సమ్మతింపనిచో నేమిచెప్పుమనియెనో అదికూడ నాచెవులలోఁబడవేయుము.

అంగ—రామచంద్రా! అదిమీకుఁ దెలిసినసంగతియే?

లక్ష్మ—అనగా? సమరమనియేనా?

రాము—అంగదా! ఆ ఆంజనేయుడు యింతటివాఁడాయెనా? సరే. నీవుపోయి సంధి కారాముఁడు సమ్మతింపలేదనియు సంగ్రామమే శరణ్యమనియుఁ దెల్పుము. అట్లాతఁడు సమరమున నోడంబడనియెడల ఆయయాతిని నాకప్పగించుమనియు దెల్పుము.

లక్ష్మ—అంగదా! దైవమైన రామమూర్తితో పగబూనుట ప్రమాదకారణమునికూడ వచింపుము పొమ్ము.

అంగ—మహాప్రసాదము. స్వామీ! పోయివచ్చెదను.

(నిష్క్రమించును.)

రాము—(విచారించుచున్నాఁడు.)

(తెరవ్రాలును.)

హనుమద్రామసంగ్రామము

షష్ఠాంకము.

విశ్వామిత్రుడు ప్రవేశము.

విశ్వా—(స్వ) కటకటా ! కలహాసనుఁడైన నారదుఁడు ఎంతటి ప్రమాదహేతువుఁదలంచిపోయినాఁడు. యిటుతిరిగి నాచెవులో కలహమంత్రోపదేశముఁజేసి అటు తిరిగి యయాతికి రక్షణోపాయమొనరించి పరమమిత్ర భక్తాగ్రగణ్యులైన శ్రీరామాంజనేయులకు సంగ్రామము ఘటింపఁజేసినాడు. ఆహా ! భక్తుఁడైన యయాతిప్రభువు రక్షింపబడకపోవునా?

గీ. పుఁడమిరాముఁడు దైవసం । భూతఘనుడు
వాయుపుత్రుండు శంకర । వరప్రసాదు
డిరువురరయంగఘనబలు । లే మదీయ
ప్రతినకు ఘటిల్లెనిజమైన । భంగమకట.

అంగదరాయభారము భంగమైనది. సంధిచెఁడి రంధ్రమైనది. దైవమా! గోటనుబోవుపనికి పెనుగొడ్డలి కరంబున ద్రాల్పవలసివచ్చెనుగదా? ఆంజనేయుఁడు చిరంజీవి. అతనికి ముల్లోకములయందును అసాధ్యకార్యము లేదు.

చ. అవినయబుద్ధినై యట । యయాతిమహాప్రభు వెంత వేడినన్
చెవినిఁడకన్ ప్రతిజ్ఞకడు । శీఘ్రమొఁజేసితి నేటికిట్లు యా

హావమొనఁగూరె నారద మ । హాముని బోధ ప్రయుక్తి చేత హా!
భువనములెట్టులాగునిటు । భూరిప్రతాపులు బోర్గొనర్చినన్.

ఇంకనాకు తెరవెద్దియో దెలియకున్నది. ఆనారదు డిట్టిపని సల్పినందులకు నాలుగు వేడిమాటలు నంటించి నాపని నిర్విఘ్నముగ నెరవేరుమార్గమాలోచించి వచ్చెదఁగాక! (నిష్క్రమించుచున్నాడు)

సాకేతపురమునందొక విహారవనము.
శ్రీరాముని పాదములంబట్టి ప్రార్థించుచున్న ఆంజనేయుడు ప్రవేశించును.

ఆంజ—

సీ. వందనమో యఘ । వారణధారుణ
ధైర్యప్రమేయ నా । తండ్రినీకు
జేజేలు లోకయా । శ్రితజన బాంధవ
శ్రేష్ఠకృపాతి ప్ర । సిద్ధనీకు
ప్రణుతులో ముజ్జగ । త్పాలయశేషసం
స్తవఘననీయ ప్ర । ధాన నీకు
టెంకణాలో ధర్మ । కంకణ శంకవి
హీన యహీన సా । ఖ్యశనీకు

గీ. ఘననమస్కారశతములు । కంబుకంఠ
పాపభంజన గౌరవ । స్వామినీకు
శతసలాములు ఘోరరా । క్షసవినాశ
కారణయరిభయంకర । ధీరనీకు.

రాము—ఛీ! ఛీ! ఆంజనేయా! ఎంతవాఁడవైతివిరా? చిరంజీవివని చిందులుఁద్రొక్కి స్వామిపై దండెత్తఁ దలంచితివా? ఔరా! హనుమంత!

గీ. తలపవైణివార । ధర్మంబు సుంతైన
ధరణిపప్రభువటంచు । దైవమనుచు
దలచినాఁడ వార! । ధర్మంబదొక్కటే
పుడమి పతిని యుద్ధ । మున జయింప.

ఆంజ—దేవా! రామచంద్రా!

గీ. పరమభక్తుండనౌట । తావకపదార
సేవనమెఁ దలపోసితి । జీవనముఁగ
నంతియేకాని । యెన్నడు । స్వాంతమున వి
రోధమను తలంపే లేదు । రూఢిదేవ!

రాము—ఆంజనేయా! నీమనంబున విరోధమును తలంపులేని యెడల నేఁప్రతిజ్ఞఁదాల్చిన యయాతికి నీవేల అభయహస్తమిఁడితివి. యిడితివిపో తెలియకసల్పిన దురాచరణమునకు నన్నువేఁడి శరణార్థిని నాసన్నిధిఁజేర్పఁగూడదా ?

ఆంజ—దేవా! అట్లుఁజేసిన జనాపవాదుఁ బడలేననిగదా అంగ దుని రాయభారినిఁగ బంపించి ప్రార్థించితిని. ఇప్పుడుఁ స్వయముఁగ నేనేవచ్చి నీపాదములంవ్రాలి వేఁడుచుంటిని. యెఱుఁగక యయాతి ప్రభువునకు అభయహస్త మొసగినమాట సత్యము. శరణార్థిని రక్షిం చుట వీరలక్షణమని వివిధశాస్త్రములును ఘోషించుచున్నయవి. పర మభక్తులను రక్షించుము. అట్లురక్షింపవేని అపారమైన కలుషము నిన్నంటఁగలదు. అదియునుఁగాక అవనీస్థలమున మున్నెవ్వరును పొంద నటువంటి దుష్కీర్తిపాలవుట తథ్యము.

రాము—ఓరీ! నిన్నగాకమొన్న కన్నులువిప్పిన నీవా నాకు నీతుల నుపదేశించుట. ముఖ్యముగయయాతిని విడిచిపుచ్చుము. పరమ యుద్ధవీరులమైన మన కిర్వురకు వైరము సంభవించుట ముల్లోకములు దల్లడిల్లుచున్నవి. భక్తాగ్రగణ్యుడ వగుటంజేసి నీతో సంగ్రామము

సల్పుటకు ప్రాణమొప్పకున్నది. నామాటవినుము. యయాతిని విడువుము.

ఆంజ—మహాత్మా! రామప్రభూ!

గీ. ఏయది యధర్మమో ధర్మ । మెదియొ దెలిసి
నిఖిలజీవులఁబాలించు । నేతవీవు
అభయహస్తంబునిఁడిన య । యాతినిటుల
వీఁడు వీఁడు మటన న్యాయ । మే మహాత్మ!

రాము—హనుమంతా! అధమాధముఁడైన నొకరాజును వెంటనిడుకొని నీదైవమునైన నాతో నిష్కారణయుద్ధమునకు సిద్ధపడుచుంటివి. ఈరామమూర్తితో రణము సులభసాధ్యమని దలంచితివి కాబోలును.

గీ. పుర్వు యగ్నితోడ । బోరుసల్పినయట్లు
చీమ కరినెదుర్చ । చేరినట్లు
సర్పమెదుటకప్ప । సాము జేసినయట్లు
కాదె రాముతోడ । కలహమునఁగ.

ఆంజ—దేవా! మీతో రణము చేయుటకు నేనెంతమాత్రము దలంపలేదు. సంధియొనర్చుకొనుటకే నేను సంపూర్తిగ మనంబున దలంచివచ్చితిని. శరణాగతుని రక్షించి కరుణాసముద్రుఁడవను నామము సార్థకపరచుకొనుము. దాసుని ధీరత్వమునకు కళంక మాపాదింపకుము. దేవా! రక్షమాం!

(అని సాష్టాంగ దండప్రమాణముఁ జేయుచున్నాఁడు.)

రాము—ఓయీ! నీకపటభక్తినందనముల కేమి లే?

గీ. అరయ మేఁడిపండు । యంద మేయగుగాని
కోయ పురుగులెన్నో । కూఁడియుండు
అటులె కపటభక్తి । నంజలుఘటియింప
దొడ్డభక్తుడ వగు । దువె దురాత్మ!

ఆంజ—దేవా! నీకు నేదొడ్డభక్తుండనో? దుష్టభక్తుడనో? భవదంతరాత్మకే గోచరము. దానికేమిగాని రామచంద్రా! నీవు నిక్కము నాకు పరమ గురూత్తముఁడవు. కనుక నే తావకపాదముల వ్రాలి ప్రార్థించుచుంటిని. శిష్యుని పుత్రవాత్సల్యమున రక్షింపుము.

రాము—సెహబాస్! మారుతీ! నీకు నే గురుసమానుడనే కదా?

ఆంజ—స్వామీ! మీరు నాకేకాదు. సర్వప్రపంచమునకు మహాప్రభువులు. సద్గురువులు. జగత్పోషకులు యని పండితపామరులాది జనంబులకు దెలిసినసంగతియే?

రాము—అటులైన నోవాయుపుత్రా! జగంబున గురుజనంబులయాజ్ఞప్రకారము శిష్యజనంబులు బ్రవర్తింపవలయునేకదా? నీవేల ఇప్పుడు నాయానతి మీరితివి. వినని యెడల గురుద్రోహము సల్పినట్టులౌనని శాస్త్రములు విశదముచేయుటలేదా? నేను పసితనంబున

గీ. మామకీయహీనగురుబోధ ׀ మీఱితివి
దుష్టతాటకస్త్రీ నినే ׀ చునుమలేదె
వెండిమిధిలాపురంబున ׀ దండిని
విఱిచిసీతను చేపట్టి ׀ వెశలలే...

ఎన్నఁడైనను నే గురుద్రోహము సల్పితినా? ఏదీ వేలుమడిచి చూపింపుము.

ఆంజ—స్వామీ! నీవు గురుద్రోహమే సల్పితివో ధర్మద్రోహమే సల్పితివో ఎవ్వరెరుంగుదురు? అన్నట్లు నేను నిజముగ గురుద్రోహినే? ఇప్పుడు పశ్చాత్తాపము జెంది ప్రార్థించుచుంటిని. భక్తులను రక్షించి తప్పు క్షమించుము. శరణుజొచ్చినవారిని రక్షించుట వీరలక్షణమని గదా తమరు బోధించినది. అందును

గీ. పరుఁడుఁగాఁడు యయాతి భూ । పాలఘనుఁడు
పరమభక్తుండు తావక । బాంధవుఁడు
యతఁడు శరణార్థియైవేఁడ । నభయమిడితి
నింతకంటెను స్వధర్మ మిం । కేదిరామ !

రాము—ఏమీ? వనచరాధమా ! ఈరామచంద్రుఁడా తప్పు జేయుచువాఁడు. ఆహా ! అపూర్వప్రతిజ్ఞాపరిపాలనకు కళంకము విజృంభింపఁజేసుకొందునే?

చ. భువనములెల్లఁగూలినను । భూపతులెల్లరు నేకమైన నం
బవరమునందుడాసినను । భాస్కరచంద్రగ్రహా సమూహముల్
న్నెవరునువచ్చిన న్నిజము । పీఁడను నాశపథంబు నుర్వినో
పవనకుమార! రాఘవుఁడు । ప్రతిజ్ఞద్యజించునటంచు నెంచితే.

జ్ఞానవిహీనా! కోతులకు ప్రపంచమున ధర్మమను నొకనియమముఁ గలదా? అజ్ఞానులు యెంతజెప్పినను సుజ్ఞానులొాట దుష్కరము.

ఆంజ—రామప్రభూ ! నీవనునట్లు నిజముఁగ నీహనుమంత కోతి యిప్పుడు అజ్ఞానియొసుమా ?

సీ. ఘోరకాననముల । గ్రుమ్మరుచుండ
కిష్కింధాపతుని చెంత । జేర్చునాఁడు
అవనిజాన్వేషణా । ర్థంబు యబ్ధినిదాటి
పసిఁడిముద్రిక సీత । కొసఁగునాఁడు
సౌమిత్రి రక్షణకు । సంజీవిగిరిదెచ్చి
యంచితముఁగ బ్రతి । కించునాఁడు
లంకఁబ్రవేశింప । శంకింప కబ్ధికే
దిట్టమౌవారాధి । గట్టునాఁడు

గీ. దుష్టమైరావణాసురు । దున్మిమిమ్ము
చెరనువిడిపించి గృహమున । జేర్చునాఁడు
అనఁనసుజ్ఞాన పీరుడ । నైతిమీాకు
యిప్పుడజ్ఞాని యనవింత । యేమిరామ!

రాము—ఓరీ! మూర్ఖుఁడా! అవియన్నియు నీశక్తివలననే నెరవేర్చితిననుచుంటివా ?

ఆంజ—దేవా! దైవసహాయములేని కార్యము నెరవేరదని పెద్దలు వచింపుచుందురు.

రాము—అట్లైన నేను నీకు దైవసమానుఁడనుకానా?

ఆంజ—కాదని ఎవ్వరనఁగలరు ?

రాము—నాసహాయములేనిది నీవు సంగ్రామరంగమున దుమికి బ్రతుకఁగలవా?

ఆంజ—మహాత్మా! అట్లు బ్రతుకుట కొక అపూర్వమార్గము జగంబునఁ గలదు.

రాము—దైవముతోఁబొరోనర్చుమార్గముకూఁడ ప్రపంచమునఁగలదా? ఎంతవెఱ్ఱివాఁడవోయి హనుమా?

ఆంజ—దేవా! లేకేమి ?

రాము—ఏదీ, ఆ అపూర్వమార్గ మెద్దియో వచింపుము ?

ఆంజ—రామచంద్రా! అది సత్యేతరముకాని భక్తిమార్గము

రాము—ఔరా! ఎంతపిచ్చివాఁడవు. దైవవ్యతిరేకా ప్రవర్తకుఁడవైన నిన్ను భక్తిమార్గము రక్షింపగలదా ? (నవ్వి) ఇందులకే కొత్తులు బుద్ధివిహీనులనుచుంటిని.

సీ. అమలమౌ పట్టువ । స్త్రము లంగరక్షకై
నిడిన వాటిని చింపి । విసఱివేయు
మంచిసూకలచేత । నుంచసంసారార్థ
మకట! రాళ్ళగనెంచి । యవనిఁగొట్టు
బుద్ధిమంతులనైన । మొద్దుఎద్దులయట్టు
లెంచివారిని వెక్కి । రింపఁదొడఁగు
వాసమైవిపుల భవనము । లివ్వఁ గనక
వృక్షశాఖలవాస । మిడువకుండు

గీ. రమ్యమౌ ఘనరత్న హా । రంబులివ్వ
నేమొయనియెంచి త్రెంపి । యిహీహి యనును
యిట్టికోతులుబుద్ధి వి । హీనులనుట
యవని జనమాటలేసాటి । యౌనుహనుమ !

ఆంజ—ఔను? రామచంద్రా ! ఔను? మాకోతుల ప్రవర్త
నము మహావిజ్ఞానులైన మీమనుజులతో నెంతమాత్రము సరిరాదు
సుమా?

సీ. ఘోరాఘకారణ । భారమేయనికూడ
నెఱిఁగి స్త్రీలను వధి । యింపఁగలమె
మదనతాపముచేత । మ్రగ్గివచ్చిన లేమ
ముక్కుచెవులుఁగోసి । మోదగలమె
అనియొనర్పఁగ లేక । అణగివృక్షముప్రక్క
దొంగలై ధీరుల । దునుమగలమె
శరణుజొచ్చినవారు । సద్భక్తులేయైన
వారిజంపఁగ సిద్ధ । పడగగలమె

గీ. సతము సత్యేతరపువాక్కు । సల్పమనుచు
అదనుగనిమృషావాక్యము । లాడఁగలమె
ఇట్టికోతులు మనుజుల । కెందునైన
సరిపడఁగలేరు నిక్కమి । ధ్ధరణిరామ !

రాము—(కోపముతో) ఓరీ దురాత్మా ! నాప్రవర్తనముకూఁ
డ కళంకదాయకమని దూషింపుచుంటివా? ఈరామచంద్రునితో సం
గ్రామము సల్పుటయన నేమనిదలంచితివి? ఈరామబాణప్రభావము
నీవు గ్రహింపవైతివా?

సీ. పసితనంబుననె నా । బాణధాటికిఘోర
యసురతాటకి వ్రధ । మాహుతాయె

అట్టిరువాత కే । తటుకున యీమహా
బాణధాటికి కాదె । వాలిచెల్లె
యింద్రజిత్తాది య । హీనబలాఢ్యులే
నిజబాణధాటిచే । నీల్గినారు
లోకాధిపుండె నిరా । కారకముగానాకు
శరధాటికేగదా ? । స్వర్గమేగె
గీ. వెండి యీబాణధాటికే । వీరులైన
పరశురామాధులంపలి జో । హారులొసర్చి
రార! కోరితివి నీవేడ । యాహవమున
నన్నెదుర్పటదేడ । హాస్యతపంగ!

ఆంజ—దేవా! నీబలాతిశౌర్యము నేను గ్రహింపకపోలేదు. నిగ్రహానుగ్రహసమర్థుండవు అంతయు నేనెఱుంగుదును. విభీషణాది భక్తులను నీవేగదా రక్షించితివి. అట్లు యయాతి ప్రభువుని రక్షింపుము స్వామీ?

రాము—ఓయీ! నిష్కారణముగ చెడిపోయెదవుసుమా? దైవోపదేశము శిరసావహింపుము. పూర్వము భార్గవరామాదులు ధర్మాధర్మములు విచారింపక ఎట్లుప్రవర్తించిరో నీవు వినలేదాయేమి?

ఆంజ—శ్రీరామచంద్రా! ఆభార్గవరామాదుల యధర్మప్రవర్తనము సాక్షిగ గైకొననేల?

సీ. సత్యేతరపువాక్కు । సల్పలేక నెకదా!
అలహరిశ్చంద్రుండు । యాలినమ్మి
పొల్లులాడుట ధర । చెల్లదనేకదా!
ఘన బలిపాతాళ । మునకుజేరె
కరము సత్యవ్రతా । పరుడౌటనేకదా!
శిబి మేనికండలు । చెలగియిచ్చె
కల్లలాడుట ఘోర । కలుషంబనేకదా!
భవదీయ తండ్రిజీ । వములబాసె

గీ. అవని దబ్బరలాడఁ గను లే । యఘమటంచు
ఘోరకానల కేగెనా । వీరవరుఁడు
దేవ! వారేయనఁగనేల । నీవుధర్మ
మునకు కట్టడిఁ కష్టము । ల్పొందలేదె?

రాము—(స్వ) ఆహా! ఈతని కెన్ని నీతులు గఱపినను నిష్ఫలములే యగుచున్నవి. కటకటా! తుదకు చిరమిత్ర భక్తాగ్రగణ్యునితో యుద్ధము సంభవించినదిగదా? హా! హానువిధీ! ఆంజనేయభక్తాగ్రగణునితో సంగ్రామము సల్పఁదలంచితివా?

చ. కటకట! పూర్ణభక్తఘన । గౌరవనీయునితో రణంబు హా!
తటుకున సంభవించె నొక । దండినృపాల ప్రవర్తనాది సం
ఘటనవిధానమూలమున । ద్భ్రాంతలమందున నేటికిట్లు నే
నెటుల మదీయభక్తఘన । నీయునితో సని సేతుదైవమా!

(ప్రకాశముగ) ఆంజనేయా! నీవు చిరమిత్రభక్తశ్రేష్ఠుఁడవని యెంచి ఎంతవచించినను వినవైతివి.

గీ. ఖ్యాతిదనరెఁడి మామక । నీతులెల్ల
హనుమ! వేముకు బాల్పోసి । నట్టులయ్యె

ఆంజ— అధిప! నాయొక్క భక్తి ప్ర । ర్థనములెల్ల
నబ్ధిఁబోసిన చక్కెర । యట్టులయ్యె.

రాము—ఛీ! ఛీ! ఆంజనేయా! నీమోముఁ గాంచిన మహాపాతకము పొమ్ము. (అని తన్నుచున్నాఁడు)

ఆంజ—దేవా! రామచంద్రప్రభూ!

సీ. జనకరాజలనాఁడు । తన సుతనిచ్చియే
కనకఁ బళ్ళెరమున । గఁడగెనెద్ది?
వితరణమూర్తియా । వీరబలినిద్రొక్కి
స్థిరముపాతాళము । జేర్చెనెద్ది?

పతిశాపవశమున । గతిలేకఁ బడియున్న
  యంకలి శాపము ధర । బాపెనెద్ది ?
విబుధకోటికిఁ గల్ప । వృక్షమై సతముపూ
  జార్హమై మిగుల నయి । పైనదెద్ది ?
గీ. అవని కౌసల్య దశరథా । యంకస్థలము
లందునసియించి పేర్ముఁడి । యలరెనెద్ది?
అట్టిభవదీయపాదమో । యధప! నాదు
గట్టిదేహముపండాకి । కండెనేము ?

జానకీధవా ! ఏదీ నీయొక్కపాదములనొత్తి కొంతశ్రమనేర్చి ధన్యుడ నయ్యెదను. (పాదముఁ బట్టఁబోవుచున్నాఁడు)

రాము—ఆ! ఏమీ ? పౌరుషపరాక్రమ విహీనుండవై అస్మద్ పాదముల నొత్తెదననుచుంటివా ? దురాత్మా! ఇదియేనా? నీపరాక్రమము.

ఆంజ—ఏమీ ? నేనుపరాక్రమ విహీనుడనా ? నాయనుపమధైర్యసాహసము నీవు సంగ్రామ రంగంబున బరీక్షింతువు లే ?

రాము—(స్వ) నయభయంబుల నెంతబోధించినను యీతఁడు సుంతయైన నాలించి యహంకారిని విడిచి పుచ్చునట్లుఁ దోపకున్నది. ఇంకనాపరాక్రమము జూపినగాని వీని సమరోత్సాహమడమణంగదు. మదీయ ద్వితీయావతారము యీతనికిఁ గనుపర్చెదనుగాక ! (ప్రకాశముఁగ) మారుతీ ! ఎంతబోధించినను వినక నీవు సమరసన్నాహమె దలంచితివి. అదె మదీయద్వితీయమత్స్యావతారముం దిలకించి నీయుద్ధసన్నాహము విరమించుకొనుము.

(అప్పుఁడు మత్స్యావతారము కనపడును)

ఆంజ—(చేతులుఁ జోడించి)

దండకము.

శ్రీవిష్ణుదేవా! మహాదివ్యకారుణ్యసాంద్రా! మహామీన రూపా! మహామానిపోషా! మహాపాపసర్వస్వనిర్మూలదారా! మహా క్రూరమర్దా! మహాసర్వలోకాదిమూర్తీ! మహాచిత్రరూపా! మహా లక్ష్మీనాథా! మహాలోకపాలా! మహాదేవదేవా! నమస్తే! నమస్తే! నమస్తే! నమః.

సీ. భుజగేంద్రతల్ప! నిన్ । బూజించువారికి
సంతతానందమో । క్షములభించు
పక్షివాహన! నిన్ను । భజియించువారికి
పరగనైశ్వర్య సం । పత్తిఁగల్గు
క్షీరసాగర! నిన్ను । సేవించువారికి
పాపసంతతి పటా । పంచలగును
శ్రీరమానాథ! నిన్ । జింతించువారికి
స్థిరతదీర్ఘాయు సం । సిద్ధిఁగల్గు
గీ. తండ్రి! భవదీయనామంబు । దలచినట్టి
వారలకు పుణ్యలోక సం । ప్రాప్తిఁగల్గు
నేఁడు తావకరూపము । నేనుగాంచి
తండ్రి! ధన్యుండనైతి వం । దనముగొనుము.

రాము—వాయుపుత్రా! ఇప్పటికైనను నీకు నాప్రతాపశౌర్యము తెల్లమైనదా? యయాతిని విడిచిపుచ్చెదువా? సుజ్ఞానివైతివా?

ఆంజ—రామచంద్రా! నీద్వితీయావతార ప్రదర్శనానంతరమున తప్పక సుజ్ఞానినైతిని. కాని యయాతిని విడిచిపుచ్చుట ధర్మహాని యని దోచుచున్నది. ఏమందు రేని నీవు సర్వలోకారాధ్యుండవు. ఆది మధ్యాంతరహితుండవు, దుష్టశిక్షణశిష్టరక్షకుఁడవు, మహాధీరుఁడవు అట్టినిన్ను

గీ. ఘోరయుద్ధమునందునిర్జి । గూల్చియు డి
నట్లయిన భవత్సద్భక్తికే । యశముదెత్తు
స్వామి ! కాదేని నీయని । జచ్చితేని
అమలమహోర్ధ్వస్వర్గ స । ద్వ్యశముగొందు.

రాము—ఔరా ! ఇదియు నిష్ఫలమయ్యెనా? దురాత్మా ! నీవుండవు సరికదా, యమూర్తి కూడనుండడు. ఆహా ! పరమమిత్రభక్తాగ్రిగణ్యుండవగుటచే నింతగా విచారించి బోధచేసితిని. అయ్యది నీచెవులకెక్కవాయె. ఇంతటి విశ్వాసహీనుండవౌదువని నేకలనైన దలంపనైతి ఈరామబాణప్రభావము నేను విశదీకరించిచెప్పినను నీవుగ్రహింపలేకపోతివి.

గీ. అదనుదప్పశశీపతి । హస్తమందు
గల మహావజ్రాయుధమైన । గాని నిజము
మామకమహాశరంబట్లు । వ్యర్థమౌక
అవని నినుద్రుంచుటీరు ని । క్కంబుహనుమ !

ఛీ ! ఛీ ! నీకు సద్బుద్ధులతోఁబనిలేదు. యుద్ధసన్నిద్ధుడవే కమ్ము పొమ్ము.

(మెడబట్టి గెంటి నిష్క్రమించుచున్నాఁడు)

ఆంజ—హా ! హతోస్మినైతినిగదా? హతోస్మినైతినికదా?

(విచారముతో నిష్క్రమించుచున్నాఁడు.)

తెరబడును.

—్యా—

(అప్పుడు నారదుఁడు ప్రవేశము.)

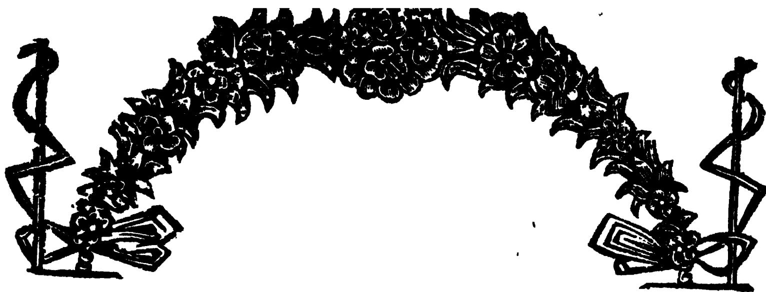
నార—(స్వ) వహ్వా ! నాకలహాభీజము చక్కగ మొలకలెత్తి శాఖోపశాఖలుగ విజృంభించి సరియైన ఫలములు ఫలింపఁజొచ్చెను. ఫలములుసేవించి పొట్టశాంతిజేసుకొను యంకము సమీపించినది. ఏమీ? ఈనారదమహర్షినాటినకలహఫలవృక్షముఫలింపకవ్యర్థమౌనే?

సీ. అలత్రిమూర్తులనైన । యనసూయసాధ్వీత
నయులఁ జేయించె నీ । నారదుండె
వైవస్వతునిగర్వ । భంగముగావించె
సావిత్రిచేత నీ । స్రష్టసుతుఁడె
గంగాగపురులకే । కయ్యంబుఁగల్పించి
శంబునిపతిఁ జేసె । జలధికితఁడె
ప్రణయకయ్యముబెట్టి । పతినిదన్నించె నా
సత్యచేనీనిత్య । సమరభోజు
గీ. ఘనకృష్ణార్జునులకె మ । హారణంబు
నాఁడుఁ గల్పించెగయునిచే । నారదుండె
ఇపుడు రామాంజనేయులకే । బవరము
పొసగజేసితి చల్లారు । పొట్టబాధ.

ఆహా! పై యంకమున భరత లక్ష్మణ శత్రుఘ్న విభీషణాది మహావీరులున్న, సుగ్రీవాంగద జాంబవంత సుషేణాది మహాధీరులున్న మహాసంగ్రామమొనర్తురు. శ్రీరామాంజనేయ సంగ్రామము సంపూర్తిగ జరుగును. అప్పుడుఁగదా? ఈనారదునకు మహాఆనందము. అప్పుడు గదా ప్రజాలోకమునకు భక్తిశక్తియందుఁగల ప్రభావము తేటతెల్లమగును. అప్పుడుగదా? విశ్వామిత్రుని సంపూర్ణ గర్వభంగప్రతిజ్ఞారహితము. అప్పుడుగదా? యయాతిప్రభుకు జరుని సంపూర్ణహర్షభయోత్పాతనాశనము. అహాహాహాహా! ఏమి నాయానందము? (ఆలకించి) ఓహో! అప్పుడే మహావీరులు యుద్ధరంగమున దుమికి సంగ్రామము చేయుచున్నారే? ఎంతటిప్రాణమిత్రులకు నెంతటి కలహము గల్పించి ఆనందించుభాగ్యము గల్గినది. నేఁబోయి ఆయుద్ధరంగము గాంచెదనుఁగాక! (నిష్క్రమించుచున్నాఁడు.)

(తెరవ్రాలును.)

———శ్రీ———

హనుమద్రామసంగ్రామము

సప్తమాంకము.

యుద్ధభూమి.

(భరత లక్ష్మణ శత్రుఘ్న విభీషణాదు లొకదెస, సుగ్రీవాంగద జాంబవంత సుషేణాదు లొకవైపు ప్రవేశింతురు.)

భర—వనచరాధములారా! శ్రీరామమూర్తితో సంగ్రామము సాధారణమనిఁ దలంచితివా ?

చ. ఘనుఁడగు రావణాసురుఁడు । జ్ఞాతని వీడెనుగాదె ప్రాణముల్
వనచరనాయకుండయిన । వాలిమహాబలి వీఁడె జీవముల్
మునిజన సంఘవైరియగు । భూస్థలి తాటకిగీటడంగ నో
వనచర వెండిరాఘవుని । బాణమహాగ్నికి మ్రిగ్గి రెందరో.

సుగ్రీ—భరతా! రామునితో యుద్ధము సాధారణముఁగాక పోయినను భక్తశ్రేష్ఠుల మగుటచే సులభసాధ్యమనియే దలంచితిమి. జగంబున దైవభక్తులకు అసాధ్యకార్యమనెడి దొండుగలదే ?

లక్ష్మ—ఓహో! వనచరాధమా! జ్ఞానములేని క్రోతులు మీరు రామునకు భక్తశ్రేష్ఠులా ?

అంగ—లక్ష్మణా! అజ్ఞానవిహీనులైన క్రోతులే లేనియెడల నీవిపుడెచ్చటనుందువో ?

జాంబ—ఎచ్చటనోయన నేల? ఆదండధరుసన్నిధానమున.

సుషే—లక్ష్మణా! మాటల లక్షణమేకాని, వీరలక్షణము నీకు లేదుసుమా?

శత్రు—ఔరా! పిరికిపందలారా! ఏమని ప్రేలితిరిరా? ఇదె మదీయశరంబుఁగాచుకొనుండు.

లక్ష్మ—ఓరీ! సుషేణా! ఇదె నావీరలక్షణము చవిచూచెదవులే ?

విభీ—జ్ఞానవిహీనులైననో వానరులారా! లక్ష్మణుని శక్తినెఱుంగనట్లు మాట్లాడుచుంటిరేల?

సుగ్రీ—రాక్షసాధమా ! ఎఱుగుదుము. నీసామార్థ్యముఁ గూడ నెఱుంగుదుము.

గీ. కుక్కకైనఁ గలదు । కొద్దివిశ్వాసంబు
నీకుసుంత లేదు । నిక్కమారు!
అన్నకకట! పగతు । డౌరాముదరిఁజేరి
ప్రాణములను దీసి । బ్రతికితౌర!

ఇంక నీలక్ష్మణుని ప్రతాపమూ ? సర్వజనంబులకును విశదమే ?

లక్ష్మ—నాప్రతాపము మాటయటుంచి నీప్రతాప శౌర్యము నిజముఁగ బొగడవలసినదే ?

విభీ—మర్కటాధమా! గుడ్డువచ్చి పిల్లను వెక్కిరించునట్లు నీవా నా తప్పులను విమర్శించుట ?

గీ. అన్నకువెఱచి గిరిగృహా । లందుడాగి
యన్నపానీయ రహితులై । తెన్నులేక
యున్నతరి రాముడరుదేర । సన్నుతించి
యన్నప్రాణము దీయించి । తౌర! మూఢ.

అంగ—ఔరౌరా! పినతండ్రిని దూషించితివా?

గీ. ప్రదిత వానరసమితికి । నధిపుఁడగుచు
ధర్మపరిపాలనము జేయు । ధాతయగుచు
పరగు నాపినతండ్రిని । పందనీవు
దూషణము చేయుచుంటివే । దుర్మదాంధ!

రాక్షసాధమా! ఇదె నీయంగదవీరుని పిడికిటపోటునకు శిథిలము కాఁగలవు కాచుకొమ్ము.

భర—(నవ్వి) ఓహో! వీరాధివీరుఁడవన్న నీవేసుమా?

గీ. జనకునిం బరిమార్చి । సంగతివిని
పౌరుషము వీడి యోరోరి । పందనీవు.
జేరితివి పినతండ్రిని । సిగ్గులేక
కలఁడె నినుబోలు ధీవర్య । డిలనిజంబు.

శత్రు—అన్నా! పిరికిపందలకు ప్రలాపము లెక్కువేసుమా?

విభీ—దేవా! తెలివిహీనులకు ఆకలిమెండేగదా?

జాంబ—ఓరీ విభీషణా! నీవనినమాట నిజముఁగ నీకేచెల్లును కాని మాబోంట్లకు చెల్లనేరదు. శక్తిలేకపోయినను పగతురఁజేరి అన్ననుజంపించి లంకాపురికి రాజువైన నీవంటివానికి ఆకలిమెండు. తెలివితక్కువఁగాక మరేమున్నది. నేనమ్మాయని పదిమంది వీరులలో సిగ్గులేకఁదలయెత్తి దిరుగుచుంటివి.

సుగ్రీ—భీరువులకు దారుణవాక్యములు సహజముగనుండునవే?

సుషే—కులవిధ్వంసులకు మెలుకువ మెండేగదా?

అంగ—తాతా! జాంబవంతా! దుష్టులకు దుర్బుద్ధి పుట్టుకతోనేయుండునని నీవు గ్రహింపవా?

లక్ష్మ—ఓరోరి వానరులారా! మాటలతో కాలయాపనమేల? రండు యుద్ధమునకు.

ఉ. పోరొనరింపగామదిని । బూనితిరేని వృథాప్రలాపముల్
దీరుల మేనుటం చిటుల । దెప్పకొనంగ బనేమిరండిరా !
ఘోరరణాంబునందు మిము । గూల్చినదీతు మహాస్త్రసద్గురుగ్
కోరికదీర్చి గౌరవము । గూర్చెదసూర్యకులంబుకే నిలగ్.

సుగ్రీ—ఇదె సుగ్రీవరాజేంద్రుడుగ్రుండై సంగ్రామంబునకు సంసిద్ధుండై యున్నవాడను రమ్ము. (లక్ష్మణుని మార్గా నబోవును).

సుషే—సుషేణుండు విశేషపౌరుషుండై యుద్ధసన్నద్ధుండై యున్నవాడ.

విభీ—ఓరీ! వీరాగ్రవీరుడైన విభీషణుడను నిను డాయగలను రమ్ము. (సుషేణునితో బోరుచున్నాడు)

భర—పరమయోధుండైన భరతుడిదె వచ్చుచున్నాడు కాచుకొనుడు.

జాంబ—భరతా! వృద్ధజాంబవంతుడిదె నిన్నెదుర్చువాడు. (భరతుని డాయుచున్నాడు)

అంగ—ఓరోరి రామానుజులారా! అంగదబాలవీరుడిదె సంగరకుతూహలుడై యున్నవాడురండు.

శత్రు—అంగద మర్కటాధమా! వదరకుము? శాత్రవసంహారుండగు శత్రుఘ్నుడిదె సమీపమునచున్నవాడు.

(అంగదునెదుర్చుచున్నాడు)

(అందరును యుద్ధము చేయుచున్నారు)

వానరులు—హా! హా! హా! (భూమిపై కూలుచున్నారు)

లక్ష్మ—అన్నా! భరతా!

గీ. కీచకుని తల్లడిల్లి సు । గ్రీవుడోరిగె

భర—(సంతసముతో)

మెండుబలశాలి । జాంబవంతుండుగూలె

శత్రు—(ఎగిరిపడుచు)

పరిడితనాబాణమునకు నం । గరమున మడిసె

విభీ—(చ కలఁ గొట్టుకొనుచు)

దండివృద్ధుండు డీసుషే । ణుడు చెల్లె.

భర—యోధులారా! వానరసేనకూలెను. చూచెద రేల? ఆయయాతి శత్రువునుబట్టి శాస్త్రోక్తమగ యజ్ఞాగ్ని సన్నిధిజేర్చుదము లెండు.

లక్ష్మ—అన్నా! అదె ప్రవలెక్కుచు హనుమంతుడిటే వచ్చుచున్నాఁడు. వానినుశసుణించి పిమ్మట యయాతి శత్రువును బట్టుకొనవచ్చును.

(ఆంజనేయుఁడు విషాదముతో బ్రవేశము)

ఆంజ—గీ. భయదమై ఘోరమై మృగ । వాసమై వి
చారమై దుర్నిరీక్ష్యమై । భారమై గ
భీరమై నల్లసాంద్రమై । కీరజనని
వాసమైయొప్పె భీకర । భవరభూమి.

సుగ్రీవాంగద జాంబవంత సుషేణాదు లెచ్చటనుండిరో గదా? (చూచి) కటకటా! ఇచ్చట ఆంజనేయుని మహాయుద్ధమునఁ దొరబడి రామానుజుల శరాఘాతంబుల కెరమై నూలబఁడియుండిరి. (సుగ్రీవునిజేరి) అయ్యో సుగ్రీవరాజేంద్రా! నేటికట నీకుచావు సిద్ధించెనా? హా! వానరాధిపా!

గీ. హా! కపివరేణ్యా! హా! । కరుణాసముద్ర!
రామమిత్రాగ్రగణ్యా! హా! । రమ్యచరిత!
హాబలాఢ్య! సుగ్రీవ రా । జాధిరాజ!
యసువులను బాసితివె యుద్ధ । మందు నేఁడు.

(సుషేణునిఁజూచి) అయ్యో! సుషేణా! విశేషవిజ్ఞానా! నీవు ఆంజనేయుని కీర్తికి కళంకరహితముసల్ప నేఁడీ భయంకర సంగ్రామ భూమిపై

మేనువాల్చితివా? హా! సుషేణా! రాక్షసాధములపై నీవుఁ జూపిన విశేషబలంబు వర్ణింపనాతరముఁగాదుసుమా? నెచ్చలీ! నీమరణంబు నకు కారణభూతుఁడీ ఆంజనేయుఁడేగదా? (జాంబవంతుని సమీపించి) హా తాతా! జాంబవంతా! నీవు శంభు సమానుఁడవు కదయ్యా?

ఉ. వృద్ధుఁడవయ్యు బాహుబల । విక్రమమందున ధీరవర్యులన్
యుద్ధమునందుఁడాయఁగల । యోధవరేణ్యుఁడవయ్యనీవు హా!
శుద్ధచరిత్ర నేటికిటు । శూరటమరుత్తనయాజ్ఞ చొప్పునన్
తద్దయుఁబోరొనర్చి ధర । దాల్చితె కాయము జాంబవంతమా?

(అంగదునిఁజూచి) హా అంగదా! జనకుఁడు మడిసినను, విచార ముడిగి మహాయసురవీరులను చిత్రముగద్రుంచితిగదా? అయ్యయ్యో? అంగదా! నేటికీ యీహావమహానలమునమగ్గి దిక్కులేకఁబడియుం టివా? సుకుమారా! నిన్నెంతలోఁగోల్పోతినిరా? హా! మిత్రమా!

ఉ. హా! సుకుమార! హా! సఖుఁడ! । హా! బలవిక్రమవంత! యంగదా
బాసితశుభ్రదేహ! గుణ । వంత! వివేకమవంత! హా! యసుల్
బాసితివే రణంబున వి । వాదులఁ ఢీకొనిపోరిబోరి హా
నీసరియోధునింమరల । నేఁగనుగొందునె మిత్రరత్నమా!

హా! దైవమా! తక్కుఁగల వానరా నీకంబుల కళేబరములఁజూచి దుఃఖము భరింపజాలకుంటిని. కటకటా! నావలనఁగదాయిట్టిమహా యోధులు యుద్ధరంగమున గూలిరి. ఎంతదారుణ మెంతదారుణము. (రామానుఁజులనుజూచి కోపములో) ఓరోరి! రామానుజులారా! సుగ్రీవాంగద జాంబవంత సుషేణాదులు మడసిరిఁగదాయని హర్షాం బుధినోలలాడుచుంటిరిగా? రండు మదీయభీకర గదాయుధమునకు మిమ్ముల బలిగావించెదను.

గీ. శాత్రవులుఁగూలెనని బహు । సంతసంబు
మనమున ఘటింపనుంటిరే । చెనటులార!

అరిభయంకరుఁడైన నీ । యాంజనేయ
భూరిబలుఁడుండె రారె యో ! వైరులార !

శత్రు—దురాత్మా ! రమ్ము. ఈశత్రుఘ్నుని సహజసంగ్రామ సామర్థ్యంబు చవిచూపించెదను.

లక్ష్మ—ఓరీ ! విశ్వాసహీనుఁడా !

ఉ. శ్రీరఘురామదాసజన । శ్రేష్ఠుఁడనేను మహాపరాక్రమా
వీరుఁడనంచుగర్వమున । భీకరసంగరరంగమందు సీ
తారమణున్నెదుర్చ మది । ధైర్యముఁబూనితివే దురాత్మ ! స
చ్ఛూరుఁడు లక్ష్మణాఖ్యుఁడనిను । చోద్యముగా ధరద్రుంచునిప్పుఁడే.

రమ్ము యుద్ధరంగమున నన్నుఁడాయుము.

భర—ఓరీ ! మర్కటాధమా ! రామునితో రణంబుసల్పుట యన సాధారణమని గ్రహించితివా?

గీ. రామచంద్రుతోడ । రణముసల్పుటయన
సులభసాధ్యమనుచు । దలచినావె
ఘోరబెబ్బులినిల । గొఱ్ఱెఢీకొనునట్లు
తృణముగిరినిడాయు । రీతిఁగాదె.

విభీ—ఆంజనేయా ! నీతో చిరకాలముగూడియు చివ్వమొనర్పదలంచితిని. నేటికది ఫలించినదిరమ్ము. ఈవిభీషణ శౌర్యప్రళయాగ్నికి నిన్ను భస్మీభూతునిగావించి వైరభారము దీర్చెదను.

ఆంజ—ఓరోరి ! పిరికిపశువులారా !

గీ. ఘోరసింహమెదుట । గొఱ్ఱెలరచినట్టు
హస్తిచెంతచీమ । లడలినట్టు
అరిభయంకరుఁడు । యాంజనేయునిగాంచి
పిరికిపందలట్లు । పేలనేల?

లక్ష్మ—మర్కటాధమా! మాటలతోఁ బనికాదు. ఇదిరామానుజవీరులయుద్ధదావాగ్నిసుమా? పాఁడుకోఁతివి నీవేల యింధనమయ్యెదవు. నామాటవిని యయాతిని విడిచిపుచ్చుము.

ఆంజ—లక్ష్మణా! ఈఆంజనేయక్రోధాగ్ని యింధనముగాదు. కింధన దవాగ్నియని గ్రహించుము. పలు భస్మీభూతులయ్యెదరు. యయాతి పరిభుసింహుని రక్షింపుఁడు.

భర—ఛీ! ఛీ! వానరా! ఇదె భరతుని శరంబుగాచుకొమ్ము.

లక్ష్మ—ఒండా! పారిపోవక లక్ష్మణవీరునితో బోరుము.

ఆంజ—ఔరా! మిమ్ము రామానుజులని క్షమింప వీలులేదు. రండు.

(అందరు యుద్ధముచేయ రామానుజులు కూలుచున్నారు.)

ఆంజ—(విచారముతో) హా! భరతలక్ష్మణ శత్రుఘ్న విభీషణాదిమహాయోధులారా? అయ్యయ్యో! ప్రాణములఁ బాసితిరా? నిష్కారణయుద్ధము మీతోనేఁ చేయనేల? ఎంతప్రమాద మెంతప్రమాదము; పరమమిత్రాగ్రగణ్యులనుఁ గోల్పోతినికదా? రామచంద్రా! భక్తాగ్రగణ్యుఁడైన నొక్కయయాతి రాజును రక్షించిన నింతటిచేటు వాటిల్లునా? హా! రామమూర్తీ! సర్వాంతర్యామివగు నీతోనే సంగ్రామము సంప్రాప్తింపవలెనా? కటకటా! నాపాపవిధి నేమనిదూరుదునయ్యా? (విశ్వామిత్రునుద్దేశించి) ఓరోరి కపటసన్యాసిపసువా! విశ్వామిత్రా? అతిగర్వాంధ ప్రమత్తహృదయుఁడవై నీవానర్చు దుష్కార్యములకు సైచి యూరకొందు ననుకొంటివా? ఇదె నీయాంజనేయుఁడు నేటికి నీయహంభావమణంచి ప్రపంచభారముఁ దీర్చువాఁడు.

గీ. అలహరిశ్చంద్రుమునిఁ గూడ । పలువిధముల
కష్టములపాలుఁ జేసిన । కలుషఫలము
నేటికి ఫలించె లేక నీ । కిట్టి బుద్ధి
పుట్టగాబోదు శపథంబు । బూన బోవు.

పాపీ! నిన్నుక్షమింప వీలులేదు నిష్కారణ ప్రతిజ్ఞను నహింపఁజేసి యయాతిని జంపింప దలంచిన నిన్నిదే యముని సన్నిధికనుపువాఁడను. (పోవఁబోవును) ఓహో! కాదు కాదు? అదిగో రామమూర్తి యిటె వచ్చుచున్నట్టు దోచుచున్నది. రానిమ్ము.

(చెట్టునకుఁ జేరబడి విచారించును)

రాము—(విచారముతో ప్రవేశించును) హా! పాండురంగా! చిరజీవి హనుమంతునితో వైరము నేటికి సంభవించినదిగదా? దైవమా! పరమభక్తునితో నెటులఁ బోరాడనగును? నాయజ్ఞాన ప్రతిజ్ఞాపరిపాలన మెట్లు త్యజింతును? (తమ్ములనుఁజూచి) కటకటా! భరతలక్ష్మణ శత్రుఘ్న విభీషణాది బృందము ఆంజనేయుని గదాయుధమున కాహుతులై యిచట విగతజీవులై పడియుండిరికదా? హా! ఈదుఃఖము నేనెట్లు భరింతును. హా! తమ్ములారా! మీమరణంబునకు కారణభూతుండు రామచంద్రుఁడే. నిజముగ సీరామమూర్తియె కారకుఁడు. (భరతునిజేరి) అయ్యయ్యో! భక్తచరితా! భరతా!

సీ. బాసితే భవదీయ । ప్రాణముల్ కైకేయి
వరసుపుత్రా! భక్త । చరిత! భరత!

(లక్ష్మణుని సమీపించి)

మూర్ఛిల్లితే రుద్ర । మూర్తిసమాన నా
యరులచే హా సుమి । త్రాకుమార!

(శత్రుఘ్నునిఁగని)

ఒరిగితే భీకర । యుద్ధరంగమున శా
త్రవులను ఢీకొని । హా శత్రుఘ్న!

(విభీషణునిగాంచి)

మడిసితే మామక । ప్రతిభటకై పోరాఁడి
రణమందు హా! విభీ । షణవిధేయ!

(తక్కుంగల యోధులను వీక్షించి)

గీ. కూలిరే భూరిభుజబల శాలులారా !
భటసమూహములార ! హా ! ప్రాజ్ఞులారా !
ఆంజనేయుని గదాఘాతి కకట! నేఁడు
సమరరంగమునను భుజ శక్తిజూపి.

సహోదరమిత్రబృందములారా ! మిమ్ముల నెల్లరను సమరభూమికి నాహ్వానింగావించి నేను మొండినై బ్రతికియుంటినా? తమ్ములారా ! కలహమునకు ముఖ్యకారకుఁడ నేనయ్యు నిష్కారణయుద్ధరంగమున మీకళేబరములను వీక్షింపవలసివచ్చెనుగదా ? హా ! దైవమా ! ఈ దుఃఖము నేనెట్లు భరింతును. (కోపముతో) దురాత్ముఁడైన ఆంజనేయుని ప్రవర్తన కెట్లుసహింతును? (విచారముతో) ఆహా ! ఎంతయవివేకిని? నాయనుపమభక్తాధిపుని దుర్మాత్ముఁడని దూరుచుంటిని? శరణాగతుల రక్షించుట ధీరుల పరమలక్షణమని నేనేగదా అతనికి బోధించినది. నేనీయాహవరంగమున ఆంజనేయునితో నెట్లు బోరుదును? ఓహో ! ఎంతప్రమాద మెంతప్రమాదము. గురుజనంబులయాజ్ఞ శిరసావహించి గదా నేనిట్టిదారుణయుద్ధమునకు గడంగితిని. తద్యమీయుద్యమము పుణ్యప్రదమే? కావున నే ఆంజనేయునితో సంగ్రామ మొనర్చి మదీయ గురునాజ్ఞ నెరవేర్చుకొందునుగాక ? (కోపముతో ఆంజనేయునిజూచి) ఓరోరి ! ఆంజనేయా ! తమ్ములను యుద్ధరంగమునగూల్చితినని విఱ్ఱవీగుచుంటివా? ఎన్నినీతులు నీకు నూరిపోసినను చెవులకెక్కవాయె? సరికదా దైవముతోఁ బోరొనర్పఁదలచితివి దురాత్మా ! ఎంతటి విశ్వాసహీనుడవైతివిరా? చిరంజీవినని చిందులుద్రొక్కుచుంటివా? నీచిరంజీవత్వము ఈ శ్రీరామునిపై చెల్లుననుకొంటివా? లేక శంకరవరప్రసాదుఁడనని గర్వించియుంటివా? మర్కటాధమా ! ఎన్నినీతులుబోధించి నను వినవైతివికదా?

గీ. బూఁడెదందుఁగలుపు । పూనూనె తెఱఁగున
జలధిఁగలుపుతీపి । చక్కెరట్లు
వేల్పులైన ప్రీతి । వినవర్హమానీతి
వ్యర్థమయ్యెగదర । వాయుపుత్ర!

ఎంతబోధించినను వినక వీరాధివీరులైన నాసోదరులనిట్లు హతమొనర్చి గర్వించుచుంటివా? దురాత్మా! నిన్ను సహింపవీలులేదు.

(విల్లుసవరించుచున్నాఁడు.)

ఆంజ—మహాత్మా! రామచంద్రప్రభూ! ఇప్పుఁడు సహితము తావక పాదద్వయముబట్టి ప్రార్థించెదను. భక్తాగ్రగణ్యుడైన యయాతిని రక్షించి సుకృతివికమ్ము దేవా?

రాము—ఔరా! హనుమంతా! ఎంతవాడవైతివిరా? తుదకు నీదైవమునైన నాకే పంగనామము దిద్దదలంచితివా? దురాత్మా! నీప్రాణములుండవుసుమా?

ఆంజ—రామచంద్రా! నాప్రాణములుండవనుచుంటివా?

గీ. భూప! నీయందుఁగల నాయ । పూర్వభక్తి
గరిమచే మిమ్ము నాహృది । గట్టికరము
బంధవిముఖతఁగాక గా । పాడుచుంటి
ఎటుల నాజీవిఁబోవునో । యినకులేంద్ర!

రాము—ఓరీ! ఇదియా నీవెఱ్ఱియూహ? నీయపూర్వభక్తిశక్తి నీదైవముతో యిష్టునిగ్రహమున్నంతకాలమే చెల్లునుకాని తదుపరి చెల్ల నేరదు. ఈభయంకరయుద్ధరంగమున నిష్కారణముగ జీవములను గోలుపోయెదవు. నామాటవిని యయాతిని విడిచిపుచ్చుము. భక్త శ్రేష్ఠుండవగుటంజేసి యింతగా బ్రతిమాలిచెప్పుచుంటిని.

ఆంజ—అధర్మకార్యంబున కెట్లు సిద్ధుఁడగలను ?

రాము—అట్లయిన యయాతిని విడువవా ?

ఆంజ—దేవా! ఆసంగతి మొదటనేఁ దెల్పియుంటినికదా ?

రాము—నిష్కారణముగఁ జచ్చెదవుసుమా?

ఆంజ—అది విధివ్రాత దానిఁదప్ప శంకరునికైన వశముఁగాదు.

రాము—ఇంక నిన్ను క్షమింప వీలులేదు.

కవిరాజవిరాజితము.

పవనసుతా! చెఁడిపోయెదవీవని । భవ్యమతిన్ దలపోసయిటుల్
యవిరళ నీతిప్రబోధము జేసితి । నంతయు నిష్ఫలమాయెనికన్
భువిరవిచంద్రమహాఘనులైన త్రి । మూర్తులు వచ్చినఁగాని ననుఁ
బవరమునం దెదిరింపఁగజాలరు । పావని వీఁడు యయాతినికన్.

ఆంజ—

కవిరాజవిరాజితము.

ఇనకులభూషణ దెల్పెదనాదగు । విన్నపమొండు వినంగవలెన్
అనుపమభక్తుని అర్కకులోద్భవు । నక్కట వీడితినేనిధరన్.
ఘనజనులెల్లరు దిట్టరె మారుతి । కాఁడుప్రతిజ్ఞపరుండనుచున్
వినిసహియింపఁగజాలను యాసఁడి । వీఁడెదప్రాణమునైనప్రభూ!

రాము—హనుమా! కడసారి నామాట యిదియే. యయాతిని విడచెదవా?

ఆంజ—మహాత్మా! యయాతిని రక్షించెదననెదవేని తక్షణ మువిఁడచెదను. లేదందువేని ముందు నాప్రాణములను విడచెదను.

రాము—చెడిపోయెదవుసుమా ?

ఆంజ—తమకరుణావృష్టిఁ జిలికిన సుఖాంతునుసుమా ?

రాము—(కోపముతో) ఔరా! శ్రోత్రియులకు నీతులు కూఁడవు. ఇదె రామాస్త్రముఁ గాచుకొమ్ము. (బాణము విడచుచున్నాఁడు)

ఆంజ—(బాణము చేతనుబట్టుకొని) దేవా! భక్తశేఖరుఁడ నగుట నాదేహము వజ్రసన్నిభము చూచితివా? నీబాణప్రయోగము నిష్ఫలమైనది. (గద దిప్పుచున్నాడు.)

రాము—ఔరా! ఇంకను బ్రతికియుంటివా? (మరలబాణము వేయుచున్నాఁడు.)

ఆంజ—(మూర్ఛిల్లుచున్నాఁడు.)

రాము—(విచారముతో) హా హనుమంతా! బలవంతా! అయ్యయ్యో ప్రాణాపహరణను గైకొంటినా? ఎంతప్రమాదము సల్పితిని. హా మిత్రమా!

ఉ. హా! గుణవంత! విక్రమ! మహాద్భుతతేజ! వివేకధుర్య! హా!
భాగవతోత్తమేంద్ర! ఘనపాపవిమోచన! యాంజనేయ! హా
ధీగణనీయ! మానుకవిధేయ! ప్రమేయ! దయాసమేయ! హా!
త్యాగముఁజేసితే! యసులు దారుణవైరమునందుమారుతీ!

హా ఆంజనేయా! ఎన్నినీతులనూరిపోసినను వినక తుదకింత ప్రమాదమునకులోనైతివా? వాయుపుత్రా! నీభీకరయుద్ధనైపుణ్యము సర్వదా స్తుతిపాత్రముసుమా? నీయట్టిపరమ యుద్ధవీరుని పునఃనేత్రానందముగ నేదిలకించగలనా? ఓరీ! రామచంద్రా! మహావీరుని హతమార్చి పాషాణముపగిది సహజప్రమోదివై జీవించుచుంటివా? నీచిరంజీవినిఁ గోల్పోతివికదా? (కోపముతో) ఇంతకును ఆయయాతిపశువుగదా ముఖ్యకారకుఁడు. (యయాతినుద్దేశించి) ఔరా! యయాతీ! స్వకుల

గురుద్రోహీ ! ఇదె నీదేహము రామబాణాగ్నికి వింధనముకాఁగలదు. తొలుత నిన్ను జంపి తదుపరి నాభక్తుని ఆంజనేయునితోసహా ప్రాణములనుబాసి నాభక్తాగ్రగణ్యుని చేరుకొందునుఁగాక ? ఔరా ! గురుద్రోహీ !

(లేచి వెడలబోవు చున్నాఁడు.)

ఆంజ—(మూర్ఛనుండిలేచి) ఏమీ? నేను బ్రతికియుండ నీవు యయాతిప్రభుసింహుని హతమార్పదరిజేరఁగలవా?

గీ. ధరచిరంజీవినై నేను । స్థిరముబ్రతికి
పరమకృపను యయాతి గా । పాఁడుచుండ
రక్షకునివీఁడి సంరక్షు । శిక్షఁజేయ
తరలవశమానె హనుమ । సుందరుఁడులేడె?

రాము—(చూచితనలో) పరమభక్తాగ్రగణ్యుఁడు తిరిగిబ్రతికినందులకు సంతోషమే. అయినను యిప్పుఁడీతని ప్రవర్తనము పునః ప్రబల సంగ్రామమునకు కారణమైనదికదా? ఓరీ ! మర్కటాధమా ! నీవుండవు సరికదా, నీసంరక్షకుడుండడు. అస్మదీయప్రచండబాణాగ్నికి నిశ్చయము. మీరిరువురు భస్మీభూతులుకాఁగలరు. ఇదె భీకరశరంబుఁగాచుకొమ్ము.

ఆంజ—రామా ! త్రిలోకజనప్రధానమాతయగు సీతావరప్రసాదస్వీకరుండైన ఆంజనేయుఁడు నిరాఘాటముగ నీతోబోరగలడు.

(యిరువురును ఘోరముగ సంగ్రామము సల్పుచున్నారు.)

యయా—(త్వరగప్రవేశించి) హా ! రామాంజనేయుల భీకరసంగ్రామధాటికి సర్వజగంబులు తల్లడిల్లుచున్నవి. అయ్యయ్యో ? ఈ శ్రీరామాంజనేయసంగ్రామము సమాప్తముజేయువారు లేరైరికదా? హా ! ఎంతటిదారుణ మెంతటిదారుణము.

విశ్వా—(తొందరగ బ్రవేశించి) హా! శ్రీరామాంజనేయ సంగ్రామ దవాగ్నికి ముల్లోకములు భస్మము కాఁజొచ్చుచున్నవి. ఓ శంకరా! ఓబ్రహ్మదేవా! ఓయతులారా! శ్రీరామాంజనేయ సంగ్రామము సమాప్తము చేయరారేమి? ఈమహాగ్నిని నిర్మలోదకము సల్పకున్న నీక్షణములోపలనే సర్వమును దహింపఁబడును. ఇదె నాప్రతిజ్ఞను నేనే ఉపసంహరించుకొనుచున్నాను. రక్షింపుము. శంకరా! ముల్లోకములను రక్షింపుము.

(అప్పుడు శంకరుఁడు ప్రవేశము.)

శంక—శ్రీరామా! ఆంజనేయా! శాంతింపుడు. శాంతింపుడు.

(అందరును యుద్ధమువాని చేతులుఁజోడించి)

ధృవకోకిలావృత్తము.

ప్రణుతి భీకరసర్పకంకణ । పార్వతీపతి శేఖరా!
ప్రణుతి వైరిభయంకరేక్షణ । పాపధ్వంసమహేశ్వరా!
ప్రణుతి చంద్రకపాలధారణ । పంచబాణఁజసంహరా!
ప్రణుతి ఘోరవిషాతిభక్షణ । పాలితాజనశంకరా!

(అందరును శంకరునకుఁ బ్రణమిల్లుచున్నారు)

రాము—మహేశ్వరా! నాప్రజ్ఞ నెట్లు వీడెదను?

ఆంజ—శంకరా! శరణుఁజొచ్చినవాని కభయహస్తమిఁడితిని. ఆతని నెట్లు విడిచిపుచ్చుదును?

శంక—శ్రీరామాంజనేయ మహాయోధులారా! అదేమీక్షింపుడు. విశ్వామిత్రుడు తన ప్రతిజ్ఞనెట్లు వదలుచున్నాడో? జగద్రక్షకులైన మీయిరువురు సంగ్రామమొనర్చిన లోకంబులాగునే? రామా! ఈయయాతిప్రభువుని రక్షింపుము. పట్టినప్రతిజ్ఞను విశ్వామిత్రుఁడు తానే వదలుకొనుచున్నాఁడు. కావున ధర్మహాని ఎంతమాత్రమును కానేరదు.

రాము—మృత్యుంజయా! తావకధర్మనీతి శిరసావహించితిని. (యయాతినిజూచి) యయాతిప్రభుసింహమా! భయపడకుము. అవశ్యము నిన్ను రక్షించితిని.

(నారదుఁడు ప్రవేశము.)

నార—(శంకరునకు బ్రణమిల్లి) మహేశా! నీవొక్కరుఁడవు లేకున్న జగంబులు భస్మములౌనుగదా? ఇంతకు నీవిశ్వామిత్రుడు ముఖ్యకారకుఁడు.

యయా—రామచంద్రా! దయాసాంద్రా! భవదీయకరుణాతిశయంబున నేటికి ధన్యుండనైతిని. ఆహా! రామచంద్రా! భవచ్చరితము అసాధ్యసంస్తవముకదా?

శా. రామా! భక్తచరిత్రులన్ విడక । సంరక్షించునీవేకదా!
క్షేమంబుల్ఘటియింప సర్వప్రజకున్ । శ్రీనిచ్చుదీవేకదా!
కామక్రోధముఖారులంగనుచు శి । క్షంజేతువీవేకదా!
సామాన్యంబె భవచ్చరిత్రవిధమో । స్వామీజగద్రక్షకా.

ఆంజ—రామచంద్రప్రభూ! ఈయయాతిరక్షణ యుద్ధానలవేడిచేనాదైవమునైన నిన్ను అనేకమైన దూషణభాషణములనాడితిని. దేవా! క్షమింపుము. నేటికి తావకవిశేషదయావృష్టిచే నేనును సర్వజగంబులును ధన్యతగాంచితిమి.

నార—వాయుపుత్రా ! నీదైవభక్తి మహాగరిమ బరీక్షఁజేయ దలంచి ఈమహాయుద్ధము గల్పించినాడను. నీయపూర్వభక్తిప్రాణము ఒక్కనాకేగాక సర్వజనంబులకు విశదమైనది. నీకీర్తిసర్వదా స్తుతిపాత్రమౌగాక! విశ్వామిత్రా ? నీవుగర్వభంగమునకై విచారింపకుము. యయాతినిర్దోషి.

విశ్వా—యయాతిప్రభుసింహమా ! అవశ్యము నిన్ను రక్షించితిని. నాదూషణల పాటిగా దలంపకుము

శంక—శ్రీరామాంజనేయులారా ! విచారించెద రేల?

యయా—మహేశ్వరా ! ఈయుద్ధరంగమున మడిసిన యోధులను సంరక్షించిన శ్రీరామాంజనేయులవిచారముడుగును.

శంక—(బ్రతికించుచున్నాడు.)

అందరు—(లేచి) జయశంకర ! (ప్రణమిల్లుచున్నారు) మహాత్మా ! వందనములు.

శంక—మీకుశుభంబౌగాక ? ఆంజనేయా ! నీకోర్కెదీరినది గదా? నీకింకేమయిన సందేహముగలదేని వచింపుము.

ఆంజ—స్వామీ ! మృత్యుంజయా ! తావక విశేషకరుణావృష్టి వలన శ్రీరామాంజనేయ సంగ్రామము సమాప్తమైనది. యుద్ధరంగమున మడిసిన యోధాగ్రేసరులెల్లరు సజీవులైరి. సర్వజగంబులు ధన్యతగాంచినవి. ఇంతకంటె నాకింకేమిగావలయును. అయినను నిట్లగునట్లనుగ్రహింపుడు.

భరతవాక్యము.

గీ. అవని సస్యము లభివృద్ధి । నందుగాక !
బ్రజలలో సర్వదా భక్తి । ప్రబలుగాక !
కలిమిజనులకు నిత్యంబు । గల్గుగాక !
క్షితిని శ్రీదొంగ లక్ష్మీనృ । సింహకృతియ
ఖండస్తుతిపాత్రమైసదా । గ్రాలుఁగాక !

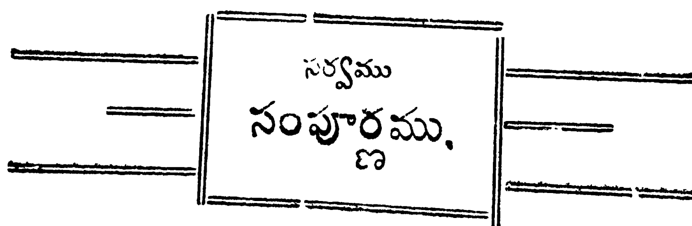
శంక—తథాస్తు. అట్లేయగుగాక ?

(తెరవ్రాలును.)

మంగళము.

గద్య.

ఇది శ్రీరమానాథధ్యానసేవా తత్పర శైల్య మహామునిగోత్రస్య పవిత్ర దొంగవంశ పయోరాసి సరసమాంబాపేరనార్య చతర్థపుత్ర లక్ష్మీనృసింహప్రణీతంబైన శ్రీరామాంజనేయ సంగ్రామము

శ్రీరామాప్రెస్, రాజమండ్రి.

రాధాకృష్ణ.

(గ్రంథకర్త:—పానుగంటి లక్ష్మీనరసింహారావుపంతులుగారు.)

ఇదియొక చక్కని భక్తిరసప్రధానమైన నాటకము. శ్రీకృష్ణునియందుగల యపారమైనభక్తి నిగూఢనిశ్చలమైనభక్తి రాధ యెన్నిరీతుల నెవిధముగ బ్రదర్శించినదో యిందుగాంచనగును. రాధకును శ్రీకృష్ణునకునుగల ప్రేమ జీవాత్మకును పరమాత్మకును గల యాధ్యాత్మిక సంబంధమువంటిది గాదని యీనాటకరాజము బోధించును. ప్రకృతి సుకుమారిణియై మహాసుందరియైన రాధ—సంతత శ్రీకృష్ణసంకీర్తనామృతధారలనే యాహారపానీయములుగ గ్రోలిన రాధ—సర్వకాలసర్వావస్థలయందు లోకనాథునిరంతరాయదర్శన నిత్యమహానందపరవశయైన రాధ—మృదుమధురమకరందపరిపూర్ణవికసిత పుష్పలతలయందు—నిర్మలజలపూర్ణవాహినీతరంగములయందు—గిరినిర్ఝరములయందు—పర్వత మాలికలయందు—శ్యామలకోమల తరులతాగ్రములయందు—దిగంతములయందు—నందు—నిందు—నననేల! ప్రకృతియందంతటను శ్రీకృష్ణునిమనోహరదివ్యరూపమును గాంచిన రాధ—తనయంత సుందరస్వరూపిణియగు కాంత యీభూలోకమున నెందును లేదని గర్వపడుచుండెడి సత్యభామను, కాలకూటానల ప్రతిమానవిషజ్వాలాభూయిష్ఠమగు కాళియనాగేంద్రుని ఫణాగ్రమున దాండవమాడిన, నటశిఖామణిని తనచీరచెంగుకొంగున ముడివేసికొని లోబరచుకొంటినని విఱ్ఱవీగు సత్యభామను యేరీతిగ గర్వోపశాంతిజేసి, భక్తురాలుగ జేసినదో యీనాటకరాజమున, ముద్దులొలుకు చక్కని పదములచే వర్ణింపబడినది. సత్యభామఅసూయాజనితగర్వరూపకములైన పల్కులు, చేష్టలు—శ్రీకృష్ణుని నిజరూపము—నారదుని నిరంతర హాస్యప్రసంగములు చదివితీరవలయును, ఈనాటక మాంధ్రదేశమున పేరొందిన నాటకసంఘములచే ననేకపట్టణముల ననేకపర్యాయములు ప్రదర్శింపబడియెను.

వెల 0—12—0,

సారంగధర.

గ్రంథకర్త:—పానుగంటి లక్ష్మీనరసింహారావుపంతులుగారు.

భాషాప్రపంచమునందుగల నవరసములలో వన్నెదెచ్చునదియు, ప్రధానమైనదియు శృంగారరసము. అందు నీతికూడ నిగూఢమైయుండును. ఈరసమును చక్కగా పోషించి సమర్థించున దీచరిత్ర తప్ప వేఱొకటి లేనేలేదు. దీనికీకవికరేణ్యుడు మఱింత వన్నెదెచ్చుటచే నీనాటకము నాటకరాజమను మెప్పుచెందినది. ఆంధ్రదేశమున రంగస్థలముల ఖ్యాతివహించిన నటులు యాములుగా ప్రదర్శించునాటకము.

వెల 0—8—0

కొండపల్లి వీరవెంకయ్య, శ్రీసత్యనారాయణబుక్కుడిపో, రాజమండ్రి.

14730